

BEOGRAD, 3. FEBRUAR 1968.

List izlazi svake druge subote

Cena primerku 50 para (50 dinara)

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

AKTUELNOŠTI

15 DANA

TEZE IZVRŠNOG KOMITETA SKH O KULTURI

AKTIV SKH za kulturu pri Izvršnom komitetu CK SKH objavio je teze o aktuelnim problemima politike Saveza komunista u oblasti kulture. Objavljene teze su osnova za diskusiju, pa će, kako se očekuje, izazvati diskusije ne samo među kulturnim radnicima nego i među svim građanima u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj.

U svim ovim diskusijama, koje se očekuju, teze treba, kako se objašnjava u propratnom tekstu uz njih, posmatrati kao zajedničku celinu sa »Bijelom knjigom«. Jer, u stvari, teze su idejno razmatrane onih problema kojima »Bijela knjiga« predstavlja konkretniciju. U tezama se najpre razmatra i analizira celokupna dosadašnja politika Saveza komunista u oblasti kulture. Polazeći od toga da je Savez komunista Jugoslavije prvi među komunističkim partijama odbacio etatističko-birokratske koncepcije kulturne politike, i koncepciju kulture kao instrumente državne politike, nalažejući koje je sve rezultate samoupravljanje u kulturi dosada do to, u tezama se zatim prelazi na konkretnе probleme i zadatke Saveza komunista u oblasti kulture. Stare sistematske veze, materijalno izražene budžetskim načinom finansiranja, postale su na sadašnjem stupnju društvenog razvijanja kod nas prevazidene i mogu da predstavljaju kočnicu daljem razvoju samoupravljanja. Uvođenjem samoupravnih odnosa u kulturne institucije, porast uloge organa upravljanja u kulturi i novi zadataci kulturnih institucija, kaže se u dokumentu, doveći su do toga da samoupravno društvo ne može da privati dalju identifikaciju kulturnog života i kulturnih institucija. Dosadašnji način finansiranja kulture učinio je da su mnoge kulturne institucije oslabile, ili čak izgubile duboku i neposrednu vezu s društvom, s publikom i okrenule se uglavnom prema forumu koji im je davao sredstva (ta sredstva ponekad dosežu i do 90% od ukupnog prihoda ustanova) institucionalizacija kulture umrtvljava njene stvaralačke potencije, ne podnosi stvaralačke inicijative, niti dinamizam i promjene, bez čega nema žive kulturne djelatnosti, već sve hoće sistematizirati i progutati u krutoj organizaciji. Došlo se i do zablude da »naš kulturni razvoj isključivo ovisi o opstanku kulturnih institucija... U takvim okolnostima više se vodi briga o institucijama nego o stvaralaštvu, o dijelatnostima koje bi one morale razvijati«.

Na kraju prvog odeljaka dokumenta konstatuje se da su mnogi od ovih problema izazvali različite diskusije u kojima je bilo dosta kritičkih premedbi i zamerki različite vrste. Konkretni predlozi su, mada ima i pozitivnih iskustava u praktičnom rešavanju problema, u osnetoj manjini u odnosu na načelnu diskusiju. Sve su to razlozi zbog kojih bi SKH morao da razmotri celu kulturnu problematiku i da precizno i jasno formuliše osnovne zadatke i smerove kulturne politike danas; da se angažuje u promalaženju takvih rešenja koja će u skladu s novim privrednim sistemom osigurati razvitak kulture.

»Kulturna politika i politička akcija SK i njegovih foruma — kaže se u tezama — nije ostvarila neposredan kontakt s kulturnim radnicima, stvaraocima i institucijama, pa zbog toga nije uspjela uključiti šire krugove inteligencije i društva u borbu za ostvarenje ciljeva koje je u kulturi proklamirala.«

»Nerijetko je idejni i politički dialog s kulturnim radnicima, pa i s komunistima među njima, poprimao oblik nesretnog distinkcije »mi i vi«, što je vodilo stvaranju jaza između onoga što se željelo ostvariti i onih društvenih i kulturnih sila kojima se to moglo ostvariti.«

Savremene društvene pojave i krupne promene koje se zbivaju kod nas zahtevaju da se i praktično, a ne samo deklarativno, afirmišu postavke o kulturi u programu SKJ. Problemi kulture ne mogu se postaviti na dnevnim red-tek onda kada se izgradi materialna baza socijalizma, nego je rešavanje kulturne problematike sastavni deo političke akcije Saveza komunista. Zato je potrebno pronaći načine da se odlučnije uvedu udruženi proizvođači i u kulturni život. Tako toga bi SK mogao da se zalovi, preko organa samoupravljanja, sindikata i omadinskih organizacija u radnim kolektivima, da se razmotri struktura

londova u preduzećima da bi oni, eventualno, predstavljali izvor sredstava kojima bi radne organizacije obezbjeđile intenzivniji i bogatiji kulturni život svojih članova. Treba razmotriti i mogućnosti u kojima bi se udrživanje sredstava finansiranja stvarno izvodilo jer postoje, konstatuje se u dokumentu, izvesne tendencije da se budžetsko finansiranje kulture svede na najmanju moguću mjeru pre nego što se pronadu načini i osiguraju novi uslovi za finansiranje kulture. Sadašnje stanje kulturnog života načini i sastavni deo kulturnog preobražaja društva. Masovna kultura ne može se izjednačavati sa šarlatanstvom, neukusom i kićom, jer radni ljudi imaju pravo na najviše kulturne vrednosti. Neprihvatljiva je deoba kulture na onu koja je »za mase« i ona koja je za »elitu«. U ime radnih masa, za koje se tvrdi da hoće to i to, često se protura i ono što sa kulturom nema nikakve veze, kao što postoje i tendencije da se kultura predstavi kao neka vrsta ukrasa i kao nešto što jedno ekonomski visoko razvijeno društvo može sebi da dozvoli kao luksuz. Po red tih načelnih postavki, daju se i konkretni predlozi za približavanje kulture radnom čoveku. To su, u prvom redu, proširenje i osavremenjavanje osnovne baze kulture (domova kulture, klubova, čitaonica, biblioteka), proširenje kinematografske mreže, prvenstveno radija i televizije. Za savremeno prosvetljivanje, širenje kulture i obrazovanje zahteva se tešnje povezivanje obrazovnih institucija sa kulturom, počev od škola pa do ustanova za vanškolsko obrazovanje.

»Zadatke u kulturi možemo ostvriti jedino ako za njih pridobijemo i na njima angažiramo kulturne stvaraocce, inteligenciju. To angažiranje mora biti takvo da kulturne stvaraocce što šire i što svestranije uključi u ostvarivanje osnovne politike SK. Stoga je potrebno odlučno prekinuti s administrativnim manipuliranjem kulturnom u bilo kojem obliku i prevladi zatvorenosti komiteta Saveza komunista prema kulturnim radnicima, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencijama u našem kulturnom životu koja na bilo koji način predstavljaju ostake preživeti shvatana čije postojanje ne treba zanemarivati, niti njihovo štetno dejstvo potcenjavati. Takva shvatana su prisutna u našem društvu i na njih Savez komunista, kaže se u nastavku teza. U tom smislu potrebno je suprotstavljati se svim onim tendencij

15 DANA

Nastavak sa 1. strane

ZLATNA MEDALJA ZA HELENU VLAHOS

KAD JE vojna junta usurpirala vlast u Grčkoj, Helena Vlahos, vlasnica nekoliko grčkih listova, obustavila je svaku izdavačku aktivnost u znak protesta protiv fašističkog pukovničkog režima koji je doneo kraj grčkoj demokratiji. Ona je, polovinom decembra, iz kućnog zatvora uspela da se prebací u Englesku. Nedavno je Britanski institut za novinarstvo dodelio Heleni Vlahos zlatnu medalju zbog »njene hrabre borbe za slobodu štampe u Grčkoj.« Ovo priznanje predstavlja ohrabrenje za sve one Grke koji se, u inostranstvu, bore za uspostavljanje demokratskih sloboda.

N.

POPULARIZACIJA POEZIJE

VEĆ DUŽE VREMENA Književni klub radnika pisaca pri Radničkom univerzitetu »Đuro Salaj« preduzima razne akcije na popularizaciji i širenju knjige. Jedna od takvih akcija je i nedavno otvaranje kabareba poezije u prostorijama kluba. Svaki pesnik koji izda svoju knjigu u biblioteci »Tragovi«, koju je pokrenuo ovaj klub, predstavlja se publici. Pesnik, ili glumac koga je pesnik izabrao, govori najpre stihove, a onda se vodi razgovor o pročitanim stihovima. Oni koji su zainteresovani za knjigu mogu i da je kupe.

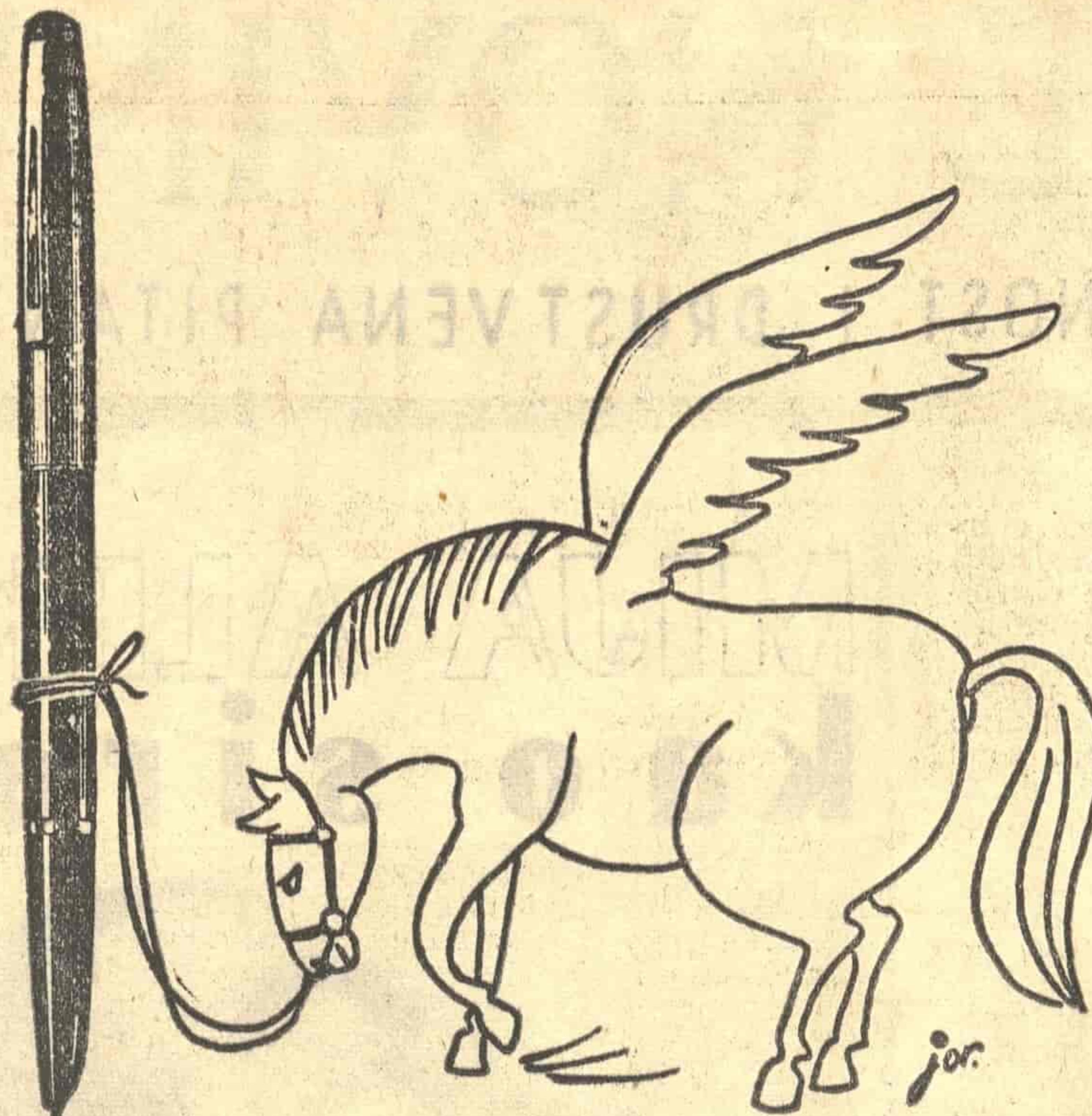
Razume se da na ovim književnim večerima ne uzimaju učešće samo članovi kluba Radničkog univerziteta i pesnici čije su se zbirke pojavile u ediciji »Tragovi«. Predviđa se i gostovanje pisaca koji nisu članovi ovoga kluba, razgovori o poeziji koji se neće ograničiti samo na zbirku pesnika u čiju čas je veće priredeno i koriste se sve mogućnosti da se što više pisaca zainteresuje za rad u ovom klubu. Ono što bi vredelo još da se istakne jeste činjenica da su te večeri dobro posećene, da je interesovanje publike za dalji rad kluba relativno veliko i da mnogi korisni predlozi za nove inicijative dolaze iz redova publike

P. P — c

TEODORAKIS NA SLOBODI

NAPORI NAPREDNE JAVNOSTI širom sveta urodili su plodom. Mikis Teodorakis, čuveni grčki kompozitor, pušten je 27. januara na slobodu, po-

Nastavak na 12. strani

**Žarko
DUROVIC**

Iscrpstili silu ravnoteže
I ne ostati bez glasa
Noć ruke danu veže
U sanjtvom ritmu klasja

Iscrpstili srž čarolije
I ne ostati bez čula
Nad šumom mesečev čekić bije
I noć u zvonku bronzu lije

Iscrpstili sferu sna
I ne ostati bez sluha
Od kiše koja u nebu kljija
nasleđimo tragove agonija.

Tajne

Tajne su okrutne tajne su zloslutne
Kao noć nad kućnjem dovratak
Reći im podmeću pleća simbola
A šumne gore uče ih da zbole

Uče ih da zbole nerečene sete
Iz ploda samoće sete same izlete
Sete i tajnama skidaju veo sa lica
I tako razveljovljene nude toplo dodaři usana

Tajne u našu samoću nejasno uvitru
Njihov dom je između patnje i nesna
Iako običaju zvezdane sisteme
U našoj duši postaju jedino dorecive.

PISMO UREDNIŠTVU

Fotografija Janka Veselinovića

Kao čitalac »Književnih novina«, sa simpatijama sam pratio pokušaje redakcije da povremeno objavljuje novootkrivene podatke o našim piscima, kao i da donosi nepoznate fotografije iz njihovog života.

Verovalno, to je bio jedan od glavnih razloga što je redakcija, u 319. broju »Književnih novina«, a u rubrici »Iz starih dana«, objavila prilog dr Živomira Mladenovića: Janko Veselinović u porodičnom predanju, u kome vidno mesto zauzima »jedna dosad neobjavljena fotografija Janka Veselinovića«.

TRAGANJE

Rec

Reč je ivica patnje grč sna
Ne zna za odričanja al zna za sumrače
Evo je budi zoru ko mlada porodila
Evo je nad njom se mati grom okumlijen
oblačjem

Reč je ova budna ko bol što dušu lomi
Ponekad liči magli koja pritiška šume
Evo je divlju će ogroženost da pripitom
Evo je vrucha je a svud uokolo studen

Svuda uokolo mrok i glasno jecanje ponora
Njene su ruke radozna i vite
Ruke koje zamenuju molitvu šuštećeg mora
Tog mora koga već jednom i otkrijte

Jer ono se i od naših snova udaljuje
Patnja povija naše srce bono
Reč nam ne da da sni u neopovrat othuje
I kad se smrt ceri i kad udara zvono.

San

Daljina daljini za grlo hvata
Reč osmatra
More je veliki list zlata
Ja vatra
More talase i sne zbraja
Sećanje moje zaorava
Sećanje moje odgoneta
Noć i vetrar

U dokumentaciji Instituta za teoriju književnosti i umetnosti, naišao sam na podatak da je ta ista fotografija Janka Veselinovića, odevenog u narodnu nošnju, objavljena u novosadskom kalendaru »Veliki Orač za 1906. (str. 82.)«, uz nekrologe posvećene Janku Veselinoviću i Boži Vučkoviću, novinaru. Baš to šumadijsko narodno ruho trebalo je da i na toj fotografiji simbolično oglasi smrт »velikog seoskog pripovedača« (Kalendar sa tom fotografijom štampan je u godini smrti poznatog pisca — 1905.). Ista fotografija objavljena je i nešto kasnije u ilustrovanim kalendari »Bosanace« za 1908. godinu (Vel. Kikinda, 1907., list 21a). U oba slučaja, reprodukcije su, u odnosu na fotografiju objavljenu u »Književnim novinama«, na zavidnoj visini.

Molimo Vas da objavite oву ispravku u interesu Vaših dosadašnjih napora koje ste ulagali na osvetljavanju književne istorije.

U Beogradu, 25. I 1968.

Miodrag S. Maticki
Asistent Instituta za teoriju književnosti i
umetnosti
Takovska 34/II

HUMOR I SATIRA LJUBIŠE MANOJLOVIĆA u pet knjiga, 1200 strana, čirilica, tvrd povez, ilustrovano

I
METEOR SA ZUTOM MASNOM
Roman sa sensacijama od sto ruku u kome ima ljubavi obeladanjenih ali i sakrivenih u kome ima ratnika izgrevanih ali nema ubijenih i u kome se na dnu presušnog bunara piše još jedan roman

(Sadržaj: U ovom romanu su živo, uzbudljivo ispričani neobični sukobi žitelja jedne predstavne srpske palanke.)

II
CRVENI METEOR
Roman pisan o belcima ali u kome nema ništa protiv crnaca posebno se preporučuje žutoj rasi zato što je to samo nastavak METEORA SA ZUTOM MASNOM

(Sadržaj: Priča o hohštapleru koji je za vreme hitlerske okupacije skriva bogatog Jevrejina, pa, zatajivši pred njim trenutak oslobođenja, nastavi da ga »skrije« — Prve posleratne špekulacije na račun Partije.)

III
OSMI PATULJAK ili TRINAESTO PRASE

Priče o tebi meni i ostalima koji nisu čak ni deveta nego tek deseta rupa na svirali

(Sadržaj: Humoreske iz savremenog života.)

IV
BON-TON

Priče o vrlo lepom igranju na žicu, još lepšem krojenju kape i udešavanju pred ogledalom stvarnosti

(Sadržaj: Humoreske iz savremenog života.)

V
POTKIVACNICA JAJA

U kojoj se po dnevnim cena-ma potkivaju onako uzgred sve vrste jaja od guske, čurke, kokoške i petla bela pegava pa i crvena

(Sadržaj: Izbor iz savsinih satiričnih beležaka koje poslednjih godina, pod naslovom »Onako uzgred«, Ljubiša Manojlović objavljuje u »Književnim novinama«.)

NARUDŽBENICA

NIP »KNJIŽEVNE NOVINE« Beograd, Francuska 7

Naručujem neopozivu ediciju HUMOR I SATIRA LJUBIŠE MANOJLOVIĆA u 5 knjiga (čirilica) po ceni od ND 100— Obavezujem se da ču gornji iznos uplatiti u celosti u 10 mesečnih rata počev od 1968., na tekuću račun Novinsko izdavačkog preduzeća »Književne novine« u Beogradu broj 608-1-208-1.

(Prezime i ime)

(Zanimanje i adresu ustanove ili preduzeća)

(Mesto i tačna adresa stana)

(Potpis preplatnika)

Odmah da »Književnim novinama« javlji svaku eventualnu promenu stana ili zaposlenja. Uplate rata vršiće redovno svakog meseca, i to do 10. u mesecu. U slučaju sporu priznajem nadležnost suda u Beogradu.

(Overa stalnog zapoštenja)

O slučaju da asekvatac nema overu stalnog zapoštenja isporuka knjiga će se izvršiti tek pošto uplati ceo iznos.

Onako, uzgred

Božidar BOŽOVIĆ

Simpozijum o crnogorskoj kulturi

KRAJEM PROŠLOG MESECA, u Titogradu je održan simpozijum o crnogorskoj kulturi i putevima njenog razvitka. O suštini razmatranih problema, ozbiljnih sa koje god se strane pogledaju, ne može se diskutovati tek onako, uzgred. Mogu se samo neke opaske pribeležiti, na osnovu onoga što se čulo i video.

Svakako je prva ta da dobra volja, prisutna kod svih učesnika, kao i kod zvaničnih faktora, kod nekih i dosta znanja, a kod mnogih značna utrošena energija i ogromno vreme, nisu dovoljni. Ono što je kulturi jedne ovakve republike, male i vrlo skromnih sredstava a na žalost i na svom tu prisutnih kadrova, najpotrebitnije, to je organizovanje višegodišnjeg, sistematskog i zaista naučnog rada. Čitave oblasti su ostale nedovoljno obrađene ili gotovo neobrađene, a amaterizam i nedoucenost u ovim pitanjima samo odmažu. Ipak je simpozijum potvrdio da ima ljudi čije znanje i sposobnost, i intelektualnu, tačniju naučnu, aparatu obećavaju ozbiljne rezultate ako ih se samo omogući rad. Stiče se utisak da za to u društvenoj sredini postoji raspolaženje i da je, čak, sam simpozijum direktna posledica sve većeg razumevanja značaja ovih problema.

Druga je bitna opaska da je, i kad je reč o složenim i delikatnim pitanjima kulturnog nasledja i međunarodnih odnosa, vladaju dostanstvena i tolerantna atmosfera bez obzira na ponekad vrlo oprečne stavove. Neka od tih delikatnih pitanja je sam simpozijum, u celini gledano, vrlo ozbiljno postavio.

Bez obzira na neke nedostatke, u prvom redu svoju u tematskom pogledu preteranu širanu, simpozijum je bio bez ikakve sumnje, i to višestruko, veoma koristan po razrešavanje problema kojima je bio posvećen.

*

Nasukan na tuđem brodu

SLUČAJ POZNATOG i omiljenog našeg pevača Mikija Jevremovića, i njegove pesme »Pijem« sa putujućeg festivala »Pesma leta«, teško da treba ikome sada rezimirati, jer je zašao dosta prostora na stranicama dnevnih štampe.

Ispalo je tako da još nije raspravljen sporni oko autorstva teksta te pesme, a pokazalo se da je ona — to je procena muzičkih stručnjaka, ne moja — u suštini čist plagiat.

Ne može se članovima žirija koji biraju i odobravaju pesme za izvođenje na festivalima — koliko god da kao stručnjaci moraju poznavati sav repertoar iz date oblasti — prebaciti što nisu poznavali popularnu i u svetu mnogo izvedenu pesmu grčkog kompozitora (ipak je čudno da je nisu znali). Može se, međutim, od svakog stručnog žirija očekivati, čak zahtevati, da se bori protiv očigledne eklektske i protiv komponovanja naših pesama koje se ne samo povinju opštem pismu evropske i svetske zabavne muzike danas (što mora ostati neizbežno dok nemamo svoju, po duhu, zabavnu muziku), nego čak idu u pozajmice iz tuđeg, ali nacionalno vrlo jasno određenog, zabavnog melosa. Svakome je moralno na vreme biti jasno da Jevremovićeva pesma, čak i da jeste nota — po — nota doslovno i formalno njegova, u svakom slučaju naša nije.

»Pesma leta«, sa svim svojim manama, bila je korisna, i to ne samo u turističkom pogledu. Zato bi se moralno očekivati da iduća bude odgovornije organizovana, s tim što odustavo Mikija Jevremovića nije jedino što u tom smislu, kao iskustvo, treba preduzeti ili imati na umu.

*

I to je kultura

OTKAKO JE beogradski »Putnik« na dvema linijama uveo autobuse kao konkurenčiju Gradskom saobraćajnom preduzeću u Beogradu, javila su se dva fenomena.

Prije je taj da je GSP odmah počašlo svoje pogodene linije (to znam bar za onu za Novi Beograd), a nagovještava za bližu budućnost nove, ekspremske, veze, što je najbolji podatak što znači konkurenčija, odnosno ukidanje monopolja.

Drugi nije ništa manje zanimljiv. Najpre, iako su neki građani od toga hteli da se one-svestre, »Putnikovi« šoferi i konduktori (rekao bih studenti) su ljubazni, istiski, i ne slučajno, i to svaki dan i svaki put. Konduktori svakom putniku kažu »doviđenja«, i »prijatno«, i starima, ili slabima, kome god treba, pomognu pri ulasku u izlasku.

A u vezi sa time, dogodilo se i ovo: petoro ili šestoro studenata čekalo je iza mene na stanicu da se ukrcu u autobus koji nije bio prispeo. Galamili su, kikotali se, nisu nimalo rečnik birali, i uopšte, ponašali se ne baš prijatno po okolini. Kad su ušli u atmosferu autobusa, pokazalo se da su to uljudni i mirni, normalni mlađaci i devojke, čak simpatični.

Sto sve potvrđuje dijaletičku istinu da ljudi menjaju i stvaraju uslove oko sebe, ali i uslove stvaraju ljudi. I, osim toga, i da autobus može uticati na ono što se zove elementarnom ljudskom kulturom.

POZIV NA PREPLATU

UPLATOM 10 NOVIH DINARA

NA ŽIRO RAČUN

»KNJIŽEVNIH NOVINA«

BROJ 608-1-208-1

ROMAN JURA FRANIČEVIĆA — PLOČARA »Lanac« spada u onu vrstu beletrističke proze koja ima za predmet pišće opbservacije sastavnu temu, reka bih još i politički angažovanu, u kojoj se sustituju nekoliko problema: životnih situacija i događanja. Ako se tome doda i Franicevićeva sposobnost psihološkog osvetljavanja likova, živa i zanimljiva naracija, nekoliko zapleta, koji prirodno lako proističu iz datih okolnosti, onda čini mi se, nema dvoumljenja da je »Lanac« nadasve roman koji traži svoje čitaoce i nalazi ih upravo zahvaljujući svojim »uzbuditivostima« u kojima i jeste dobrim delom njegova sugestivnost. Ali roman ima i drugu stranu, onu do koje se dolazi nakon obavljenog čitanja, onu koja je evidentna (ali nikada dovoljno i do kraja iscrpana); to je problem negativnog junaka, ličnosti koja, već jednom izgubivši tlo pod nogama, pokazuje određenu — nesvesnu — nemoć da se izvuče iz onog što je u onog čime je određena. Razmišljati o negativnom junaku Jure Franicevića — Pločara znači, istovremeno, razmišljati o negativnim junacima jednog vremena, jedne grupacije uslovljene dubokim asocijalnim pomeranjima neke opštije svesti, jednom političkom bedom ili bedom (najblaže rečeno) pogrešne politike. Roman se »bavi« jednom ličnošću, njenim stanjem koja su stanja negativiteta moralne, i pokušava da ubedi kako je trenutni negativitet lanac — produžetak — prethodnih moralnih padova. Ali to je očevdano i gotovo da je nepotrebno tražiti uzroke ovome i prikazati ih ako su oni tačno sadržani u trenutnim stanjima glavnog junaka. A taj glavni junak, koga upoznajemo već na prvim stranicama dela, bivši ustaša, sitan trgovac koji bi teo da raspolaže ljudskim dušama kao sa tkatinom, našao se, posle oslobođenja, u Zagrebu, gde prezra od svakog zvuka zvona, od koraka za koje mu se čini da ga prate, od šušnja, izgovorenih ili neizgovorenih reči, intonacije glasa, poziva. Strah ga vuče golim i mokrim ulicama, strah ga odvodi u kafanice u kojima katkad naštaži na one poznanke i prijatelje koji ga, uz čašicu, u magli pijanstva, ubedaju da nije sve izgubljeno, da predstoje vreme kada će se, eto, oni nanovo domoci svojih noževa, krsta i novca. Eto razbijene vojske »križara« čiji se delovi nisu kao krpe i to u

ritmu koraka koji nikuda ne vode ako ne vode u zločin.

Pisac nam kaže da izlaza nema i da je statičnost (okončanost jednog abnormalnog potresa) i literarna statičnost njegovih aktera. Ni jednom mršavi, zlovoljni, seksualno opterećeni Alojzije ne pokusava da shvati kako, možda, za njega postoji i drugi put sem tog kojim tako dosledno, tvrdoglavno ide. I dok se oslobođenim Zagrebom kreću kamioni kreativnih ljudima, koji će ispuniti ulice novim smehom i pesmama, Alojzije ostaje pri svome, kao spodoba, bleda, i vremenom pregađena, izgubljen, u zadnjim trzajima — pokušajima da nađe potučake ostatke svojih istomišljenika. I naravno, nalazi ih, preplašene i prušene, pod tudim imenima, tu i tam, u ponekoj krčmici, za stolom. To su poslednji vojnici jedne vojske koja je razbijena, prljavi ušnici neke bivše nazovi vlasti. Ljudi koji jedva da i mogu poneti to ime. Evolucija Franicevićevog junaka je jednosmerna i dešava se unutar same sebe. Ona postoji jedno u tom što menja svoje vidove. Ako je Alojzije, kao ustaški pripadnik i pomagač, poturao i prodavao svoju kćer agentima i ustaškim vojnima da bi se domogao izvesnog položaja i određenih privilegija, on to pokusava da čini i u novim uslovima kako bi na neki način obezbedio svoju egzistenciju. Tako Franicević vidi negativitet »jednog političkog slučaja« (kakav je ustaški pokret) u ljudskom negativitetu, u to-

Negativni junak i njegova statičnost

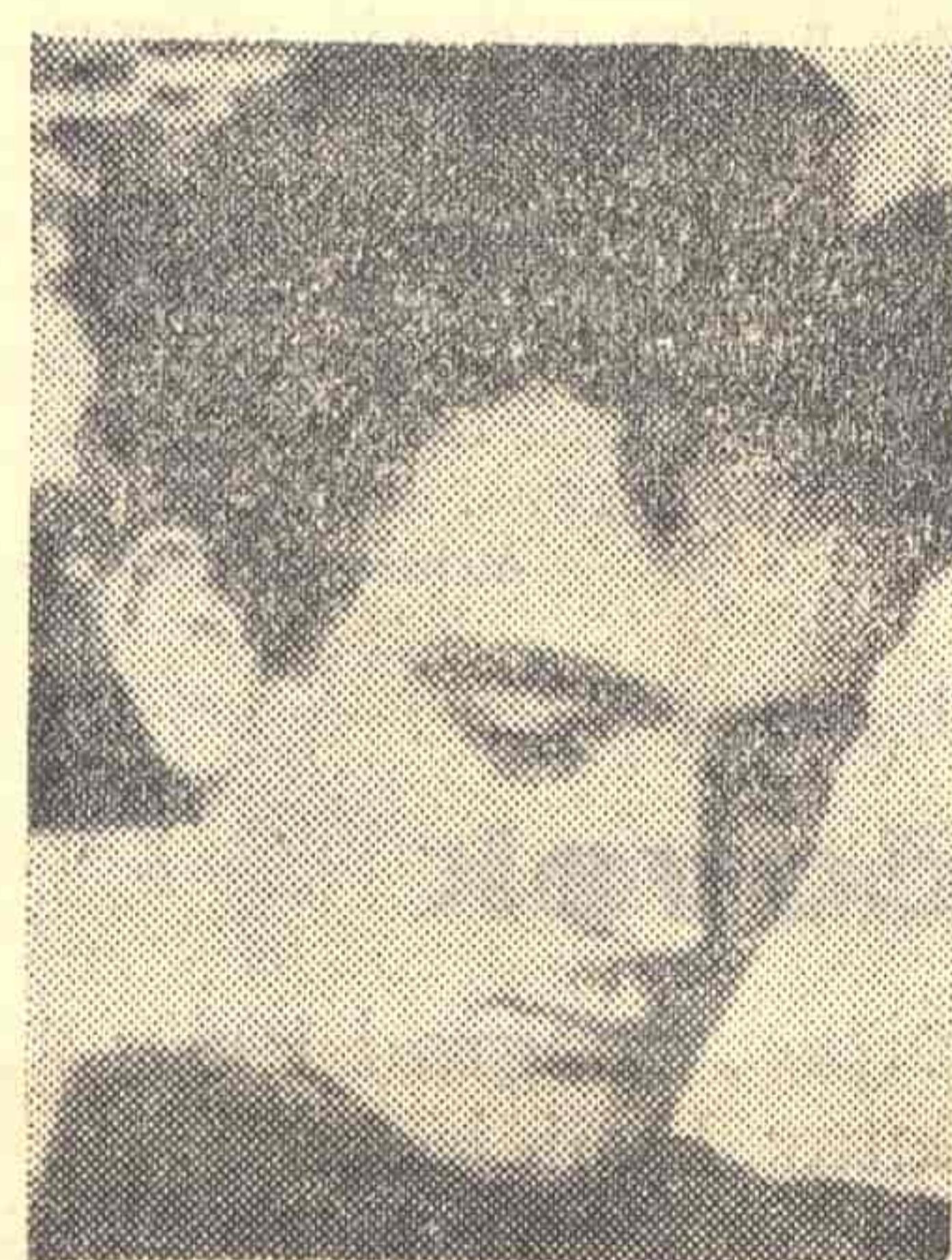
Jure Franicević-Pločar:

»LANAC«,
»Naprijed«, Zagreb 1967.

talnoj psihičkoj destrukciji njegovih pripadnika i njegovih pristalica. Sto znači da bi glavni junak »Lanca« u drugočačim uslovima reagovan na isti način, pribegavao istim principima ili odsustvu principa, realizovao se u isto biće, jer je duboko određen svojim bezličnostima, infernorošću, psihologijom; on je negativitet sam po sebi, njegova inkarnacija je uvek ista, ili bi bila to. Sa druge strane Franicević nam govori kako je ustaški pokret upravo i tražio ovakve ljudе i nalazio lako u njima one koji će zarad novca i lčne udobnosti zločiniti uvereni da je zlo opravданo ako dovodi do njihovog (ličnog) blagostanja. Tako je jedna ideologija bila ideologija plasljivaca i tako je strah rođao zločin. Sada dolazimo do konačnog Alojzijevog obraćenja ne sa novim ljudima — simbolično predstavljenim u liku jednog oficira i jednog skojevca — već obraćenu sa samim sobom, nekim posve nesvesnjim, a unutar negativnog junaka psihološki i socijalno opravdanim aktom. Jer Franicevićev negativni junak jedva da i oseća, izvan svog straha, taj svet koji ga okružava i ugrožava kao svet određenih individua, on ga identificuje samo u odnosu na sebe, kao mogućnost ugroženosti njegove stvarne i nadasve zaplašene egzistencije. Sumnja da može biti otvorenog gotovo da nije odmakla, u osmisljenosti i ljudskoj kvalifikativnosti, od refleksa kakvog insekta koji se snasava instinktom ili se niže obezglađuju. Alojzije, izmorni bekstvima koja nikuda ne

vode i nigde se ne završavaju, pribegava zločinu ubivši skojevca. Hrepica čiji će les tako nevinost ostaviti sakriven dok bude tražio niska zadovoljstva, zaborav u bludu i pijanstvo. Ova nakaznost dovršava njegov lik, reklo bi se njegovo postojanje, kao literarni motiv; ona je umut same sebe prisustvo onih granica gde je čovek u totalnosti sudbine sudbinski i privržen svome duhovnom sastavu. Smrt je ovde kao krajnji kauzalitet nekog, gotovo metafizičkog opredeljenja, pripadanju zlu, abnormalnosti. Prigušeni krležljanski entjer, sa sagovima u koje utanjanog noge, sa polutonovima svetlosti ili razgovora, starim slikama, čistim rubljem, pomučenošću alkoholika, dekadentnim pesnicima, bludnicama i ružama, kišnim večerima, maglama i opakim sanjama, dobija u ovoj knjizi mesto kao entjer nekog gradanskog reda koji samo što ne iščeze zakačen venjenjem stoleća, rafinovanim zvucima ekspresivne melanolije, socijalnim nepodobština. Izdanci ovog sveta na umoru, oliceni u Alojziju, u njegovoj kćerci, koju ne određuje ništa do mržnja prema ocu i svest da je zauvel određena, žive kao suklate ili voštani likovi bez mišića i kostiju, čija je strast neko odsustvo strasti, neka svejednost. Otuda statičnost likova čiji su doživljaji unutrašnje maksimalno prenabregnuti svojim ekstremnim uslovnostima. Unapred utakzana dovršenost, kao u kakvoj lirske pesme čije prve stihove samo produbljuju ostali snažeci utisak, dovršenost je kao literarni prosede koliko i psihološko opredeljenje jednosmerno orijentisane svesti. Zaustavljajući se i krećući se u koncentričnim krugovima svoga mikrokosmosa, razvijajući se u okvirima svoje koncipirane predilekcije, ova svet pripada čoveku čiji je totalitet ona subektivnost koja uslovjava objektivno kad njim biva uslovljena. Franicević — Pločar se iskazuje kao pisac pravashodno psihološkog tretmana ličnosti, verujući da se druge alternative (pa i socijalne) daju iscrpeti ništa budući da su u njega uključene. Pisani, tako reči, filmskim jezikom slika — kratkih scena i živećih kao vizuelne predstava unutarnje doživljaja, »Lanac« se nudi čitalačkoj publici svojim ekspresijama, svojim živim pripovedačkim tokovima i svojim psihološkim prilazom temi čoveka.

Aleksandar Ristović

tehnikom narodne zagonetke, skrivajući rešenje u naslovu:

»Srce leta
kruna svera.«

(»KLAS«)

ili

»U pupku dolje
čir
gde vri žablj
pir.«

(»BARA«)

Ima u pesmama ovog ciklusa i humora (»Žetelac«), ali i začuđenosti pred fenomenima života (»Dvaska«, »Dunja«), iz čega proističe pesnikov stav prema prirodi i njenim zakonitostima koje se ne mogu opovrgavati ni odbacivati. Erlić ove zakonitosti tako i prihvata, bez idealizacije, onakve kakve jesu; one su za njega deo lepote kojoj nas upućuju.

Prividnost idile

Dobrica Erlić:

»DUGA NAD CRKVOM STOGA«,
»Nolit«, Beograd 1967.

U pesmi (ili kraćoj poemi) »Pesnik i vilak« karakteristični su stihovi kojima autor definiše svoju poetiku:

»Gde ja kažem reč
tu će Cvet da bude.«

On se ne zavarava, jer zna da je takav zadatak privlačan, no prividan i neostvariv. Drevna igra pesništva, bolan raskol između željenog i ostvarenog. Reči dolaze i iščezavaju, njihove bi opojnosti nestalo kada bi zauvek bile zatočene u stihovima. Poraz pesnika pretvara se u potedu poezije:

»Sve sam leh, i oper
osta prazna vreca.«

U šta mi odoše dukati proleća.

Sjaj prode kroz mene ko vihor kroz grane
Proklele su me pesme nespevane.«

Može nam se prizivanje vile vede učiniti već patiniranim šablonom, ali ono ipak nije zakanjeno ili zastarelo. Zamannost ovog pevanja približava se tu naivnoj viziji, ne gubeći od svoje osnovne tenzije.

Ako bismo tražili centralni, noseći deo zbirke, odlučili bismo se najpre za »Strofe snoviđenja«. U njima (strofama) Erlić dolazi do dubljeg podteksta, posmatrajući život u ogledalu smrti, zagledajući i s jedne i s druge strane neminovine mede. I ovoga puta poetski humor u svom iškustveno-filozofskom vidu poslužio je kao štit ljudskog, kao i svekolikog priplaznog življjenja. To je dalо mogućnosti da se pesnik postavi nadmoćno nad neminoču, da u bezizglednu igru ubaci poslednje adute nade:

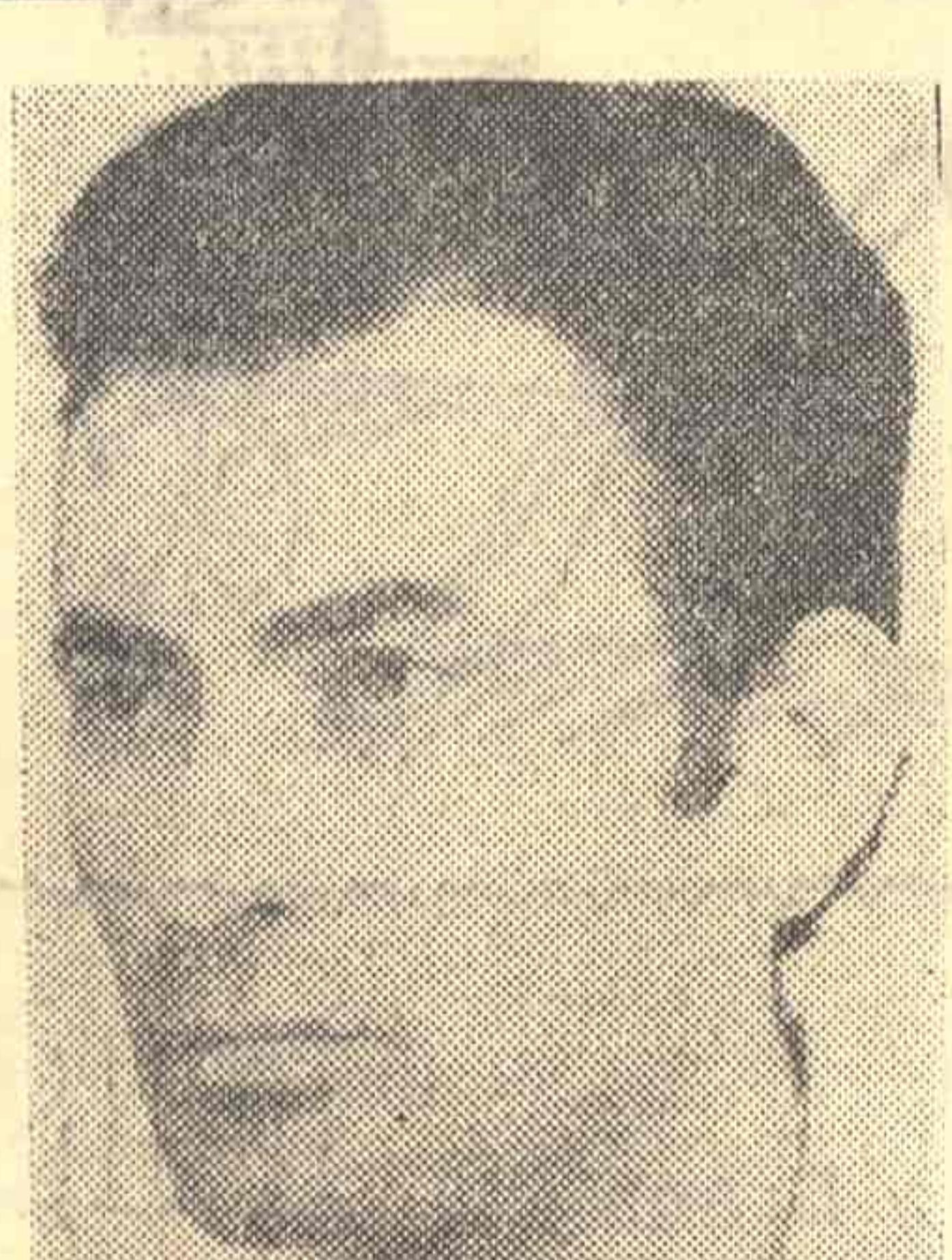
»Ni smrt nas ne može
proterati duble
no što doseže korenje drveca.«

Zivot se nastavlja, kroz metamorfoze, svejedno u kom vidu.

»Kalipolske balade«, završni ciklus knjige, ispevan je istim zvučnim i metaforičnim jezikom koji je jedna od autentičnih vrednoti Erlićeva pevanja.

Iskušenja što su pratila ovu zbirku nisu u potpunosti prevladana. Izazov koji je pesnik samom sebi uputio, izlažući svoju poetiku, vezuje ga za dalju dogradnju započetog posla, a to znači, istovremeno, da ga upućuje na nova traženja. Za nadvladavanje ovih neizbežnih iskušenja čini se da je najpre potrebno povuci jasniju granicu između pesnikovih viđenja i pesničke vizije, kao što je s uspehom učinjeno u »Strofama snoviđenja«, »Proljetom proleću«, kao i pojedinim pesmama »Kalipolskih balada« i ciklusa »Sviralče«. Ali rezultate zbirke »Duga nad crkvom stoga«, i pored mestimčne nediscipline i fragmentarnosti, prihvatamo kao zanimljiv prilog savremenoj poeziji.

Ivan Sop

čjim kljunecima. Ukratko, ono posmatra nepreglednu rusku zemlju na koju je izlilo plamenu bujicu Oktobra.

Naslikana »rečima koje se rasprskavaju u zvezde«, cela ta slika komponovana je kao poetski pejzaž Rusije. U njih, vizija prirode teži da apsorbue filmovest, kao što i gusta travu, guta carske sarkofage: »Carevi bili, pa sramom skončali. — Kovčevi već rastrošeni u biće.« Ovakav pejzaž ruske scene dominira nad portretima aktera oktobarske drame, — među kojima ovde, za čudo, nema Lenjinovog lika, dakle lika protagonista! U samom pejzažu, sovjetski kolorit kad je dominira nad ruskim, ponešto patiniranim bojama. Međutim, moderna zemlja kosmičkih letilica, automatizovane proizvodnje, kibernetike i naučne fantastike — nije više klasična Rusija trojke, kozaka i Jesenjina, pa čak ni zemlja izgradnje Magnitogorska i gorostasnih hidrocentrala; razume se, ona se nipošto ne odriče ove druge

Neobuhvatni Oktobar u pesničkom zagrljaju

Milan Nikolić:

»POSTOJBINA SUNCA«,
»Braničevo«, Požarevac 1967.

kao svoje matice, ali je prevazilazi. I kada pesništvo želi da opeva tu modernu zemlju, njegeva konceptacija i tehnika mora bar da prati octano prevazilaženje. Inače, poeziji se dešava ono najgore što može da joj se dogodi: predmet prerasta pesnika, koji se pri tom ukazuje kao nedorastao vlastitom poduhvatu.

U datom slučaju, pesnikov poduhvat se graničio sa kvadraturom kruga, upravo sa obuhvatanjem nečeg neobuhvatnog. Odista, ako je Pariska komuna značila pubertet proleterske revolucije, petrogradski Oktobar je njena nezaboravna i neprolazna mladost čija inspirativnost ostaje neiscrpana. U naporu da izvrši to kavu poduhvat, u nastojanju da iscripi neiscrpano, autor »Postojbine sunca« služio se postupkom epske naracije, koju ne retko oplemenjuje i osavremenuje lirska ekspresija, na primer izraz prelamanja revolucionarnog istorijskog tempa kroz psihološku prizmu dečaka: »...

istovremeno i ostareli i žive dečaci.« Ovakav postupak bio bi adekvatan pesnikovom odnosu prema predmetu, — ali ne izgleda saobrazan i predmetu samom. U suštini, taj predmet je jedna istorijska drama, koja u svoj poeiski izraz uvodi a k c i u. Ma koliko Hegelova Estetika bila podložna diskusiji i reviziji, njen tvorac je ipak u pravu kada tvrdi da oblik drame odgovara stanju gradičkog rata, dok je epska forma podesna da izrazi nacionalni rat. Naš pesnik, međutim, bio je disponiran da dramsku materiju jednog gradičkog rata obraduje postupkom epske naracije, koja gdekad klizi u stihovanu deskripciju. No, čak i kada pesnikov stav i postupak nije sasvim adekvatan predmetu, evnu neadekvatnost može da sawlada s naga pesnikove inspiracije, ekspresije i sugestije: upravo u vazdušnom kraljevstvu pesništva važi gvozdeni zakon Macht ist Recht.

Očigledno, Nikolić nije lišen ovakve snage koja ovde deluje, uglavnom, kao snaga ljubavi i recitosti; samo, ona ne deluje ujednačeno. Na mahove, Nikolićevom nadahnutu penestaju dala: tada, patos ljubavi menjava u pateticu, a recitost — u retoriku, ako ne i u bombastično-didaktičnoj frazi (»Armada na Sunce natuknih zveri«, ili: »Rasulo vojske zbijje se onoga treća. — Kada zvezda vodilja zade iza grebena«). S obzirom na to, Nikolićeva poema same bi dobita kada bi se iz njenog Drugog pevanja izostavile 6, 7. i 8. pesma. Upošte, toj poem ne bi bila na odmet jedna doza prečišćavanja i zgušnjavanja. Njoj bi koristila pouka ironizma da poezija treba da bude — kondenza.

Nastavak na 4. strani.

Radojica Tautović

Oktobar...

Nastavak sa 3. strane

Mestimična usahnuća pesnikove energije ne mogu da osiromaše njegovu poetsku materiju; naprotiv, objektivna neiscrpnost ove materije unekoliko kompenzira ili neutrališe ta usahnuća. U stvari, neobuhvatna unutarnja veličina iste materije nadilazi formu i format Nikolićeve poeme, kao i stvaralačku energiju samoga pesnika. Naravno, to je veličina čoveka koji je bio aktor petrogradskog Oktobra. Ona je Nikolićev spev nadahnula i opclenila dahom jednog piebjeskog, životvornog humanizma: »Za pobedene, molim, na trpezu piće, — Pobednici su odsad samo ljudi!« Danas, ovakav humanizam očuvaju, prvenstveno, sodeveni u skaratne Apolonije koji »povasi oni prte »put ljudavac«. Misao o združenju »kosmizma« i humanizma bila bi i savremenija i zrelijia od mnogih drugih pesnikovih ideja; na žalost, njena poetska realizacija zatajila je usled manjka inspiracije.

Takav humanizam uznosi se u svemir, ali se oslanja na zemlju, zapravo na tle jednog spontanog pesničkog realizma, cementiranog tu i tamo ljetom, iako ponešto anahroničnom, satirom: »Kraljevi musavi i suludi bili. — Krume seljaci slasno zapišavali.« Kao u svakom delujućem pesništvu, tako i u Nikolićevom spevu, »spoj humanizma i realizma rezultuje električnim udarom aktivizma, naine strujom »ispolinskog nezadovoljstva«. Ipak, taj udar je donekle oslabljen i poremećen nesrazmerom između pesnikove ideje i emocije: ako ova druga može da okrepi, čitaočevu htjenje, ona prva nije uvek najpodobnija da ga usmeri. Pre svega, tu revolucionarnu ideju ne pokreće istorijska nužnost nego — prirodna zakonitost: o zemlji Oktobra »spevati. halospeve — znači postupati po zakonima prirode!« A onda, uzimajući svoj sadržaj iz prirode, ista ideja pozajmljuje svoj izraz od — religije! Kritičan čitalac mora se čuditi sklonosti pesnika da na moderne revolucionarne ideje navlači poabanu odeždu religijske simbolike (»crveno Proviđenje«, »rajska krošnja«, »dvieri«, »bezbrižni Hrist«, »molitve«, i tome slično). Doista, kakvog posla ovde može imati Proviđenje — pa ma i »crveno«? Ali, pravac delovanja Nikolićeve poezije određen je bitno više samom njenom materijom negoli ovakvom simbolikom ili pesnikovom idejom.

Jos jednom: ta materija je zemlja Oktbarske revolucije. A kada smo suočeni sa pesmom o petrogradskom Oktobru, mi smo u situaciji u kojoj nam istorijski značaj Oktobra može zaseniti pitanje o poetskom kvalitetu same pesme. Očevino, pomenuti značaj je značaj jednog neuporedivog i odlučujućeg preloma u svetskoj istoriji, u sudbinu čovečanstva, — koje je svoju »sudbinu« baš tim aktom počelo da preobražava u slobodu, to jest u tvořevnu čovekove sveće svesnosti. Ustremljena ka ovom preobražaju, i de jā Oktobra još uvek u kada mā ū je sve svoje potonje realizacije. Stoga, ni posle pola veka, Oktobar u suštini nije prošlost već anticipirana budućnost. Proteklo polustoleće nije moglo da ga obezpredi; obrnuto, on je dao nov smisao i neiscrpn vrednost ovome polustoleću. Na isti način, u izvesnom smislu, on valorizuje i Nikolićevu poemu, uprkos svim njenim stvaralačkim nedovoljnostima. O svojoj polustolečnoj obleti, on je penje iznad njenog vlastitog poetskog nivoa.

Radojica Tautović

NEPREVEDENE KNJICE

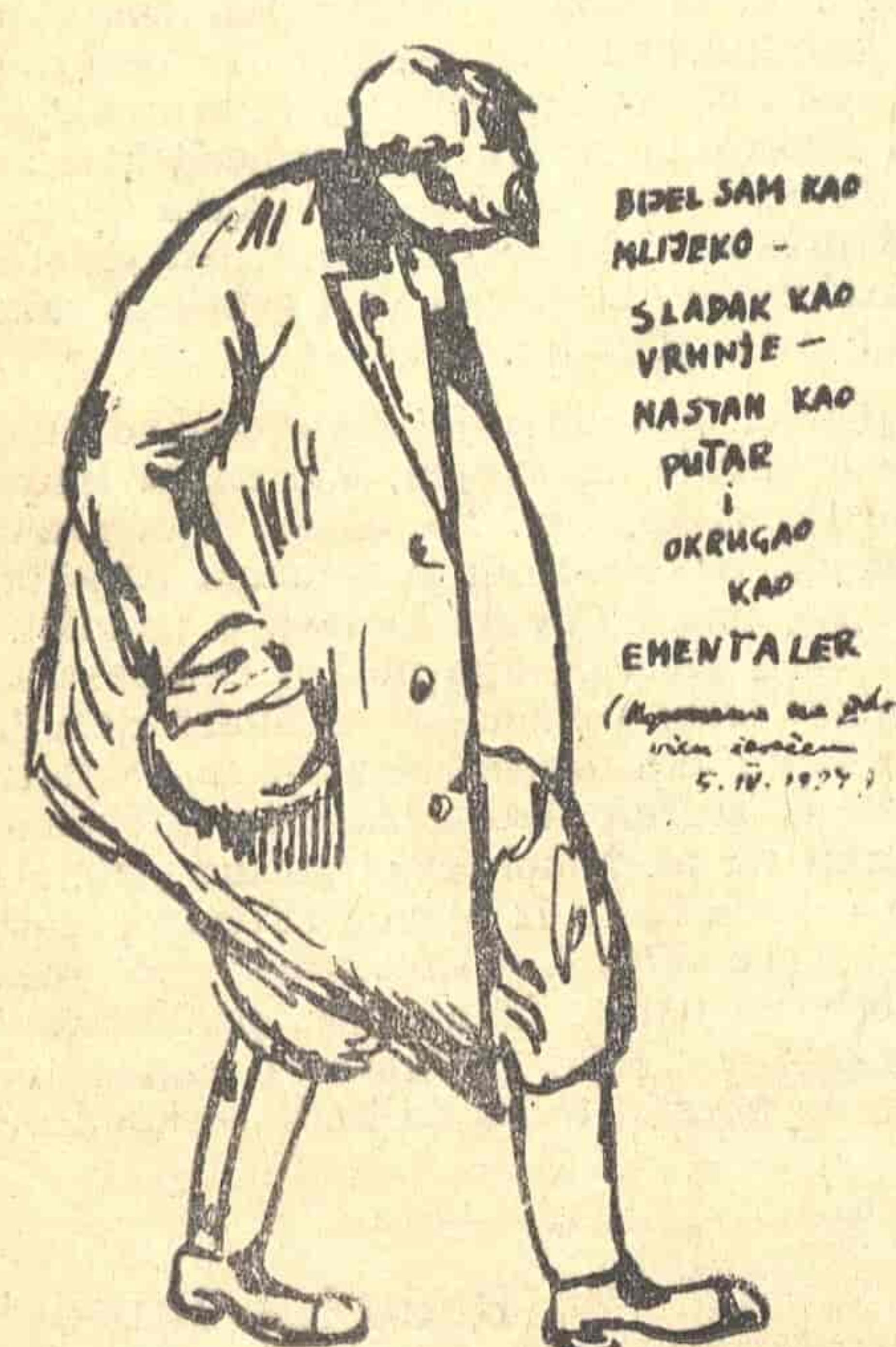
Dr V. Raghavan

The Indian Heritage

The Indian Institute
of World Culture,
Bangalore 1956. i 1958.

POSLE VEC ODAVNO RASPRODATOG Nehruovog »Otkriće Indije« i nedavno objavljene Radakrišnanove »Indijske filozofije«, posle knjige profesora Veljacića i Vere Vučkovački-Savić predvod jedne antologije tekstova sanskrtske književnosti bio je neophodan sledeci korak u upoznavanju naše javnosti s klasičnom kulturom Indije. Profesor Veljacić je istina kao dodatak svojoj knjizi objavio i jednu omoranju selekciju tekstova ali ona uglavnom predstavlja ilustraciju njegovog teksta i pravljena je na bazi filozofske, a ne književnog, interesovanja.

Kompetentan antologiju sanskrtskih tekstova priredio je ipak na prvom mestu potražiti u Indiji, a tu izbor bez dvoumjenja pada na knjigu dr. Ragavana, profesora sanskrta na Madraskom univerzitetu i savetnika za sanskrat indijske Nacionalne akademije za književnost u Nju Delhiju. Ona možda, u očima pedantnog kritičara, ne

BIDEL SAM KAO
MLJEKO —
SLAPAK KAO
VRHNE —
NASTAV KAO
PUTAR
I
OKRUGAO
KAO
EMENTALER
(Majstorske radnije
5. 10. 1927.)

IZLOG KNJIGA

Safet Burina

Svetla na obalama

»Bagdala«, Kruševac 1967.

IMA SE UTISAK da je Safet Burina svoje poetsko iskušteno podredio svom bogatom životnom iskustvu. Za njega je, izgleda, daleko važniji doživljaj, ono o čemu peva, nego način na koji peva. Ako prihvatišmo ovu činjenicu, onda nam je sasvim jasno i razumljivo zašto njegova leksika i pesnički postupak nemaju mnogo zajedničkog sa savremenim poetskim izrazom, koji je, u nas, kao što je poznato, evoluirao i poprimao sasvim drukčije odlike od onih u kojima se danas kreće poezija Safeta Burine. I stoga nam se, sasvim prirodno, nameće pitanje: Da li se danas uopšte može tako pisati poezija? Ako je u pitanju pravi, autentični pesnik — da. Ako je u pitanju pesnik koji ima šta da nam poruči i čije poruke dopiru do nas i ne ostavljaju nas ravnomišnim — onda je sasvim irelevantno kakvim će se jezikom i postupkom taj pesnik shizzit. A Safet Burina je, u svakom slučaju, pravi pesnik. I on bi to bio da ništa više nije napisao sem pesme »Sonet o zelenim jutarnjim očima«, koji, pored još nekih uspešnih pesama, susrećemo na stranicama ove njegove knjige stižu.

»Svetla na obalama« su svedočanstva jedne potpune duhovne i emotivne zrelosti; one su, isto tako, svedočanstva jedne neponosnate vitalnosti, jedne neokrnjene duhovne i emotivne svežine — uprkos činjenici da je Safet Burina već uveliko prešao zenit svojih ljudskih moći. Tuga, strah od godina, bol, neverica u obnavljanje radosti koje mu je nekada pružao život, pesimizam — samo su lake senke koje, povremeno, nadleži pesnika, ustupajući mesto jednoj govoru malačkoj vrednini i veri u život, koje neodoljivo izbijaju iz stilova ovog pesnika.

Vladimir V. PREDIC

Ivan Dragojević

U srcu ljeta

»Matica hrvatska«, Split 1967.

ZASTO NE RECI da je to lepo osećanje, kada se na marginama jedne darovito napravljene knjige može napisati dobra reč. Iz jednostavnog razloga što ovih srešnja kraljici priča zaslužuju da imaju svoje čitaocu. Nije uzaludno prihvatiš pozanost sa svetom moma i primorje koje nudi Dragojevićeva knjiga. Ostvarena na širokom platnu nebeskog plavetnila i užarenog sunca, ona je prvenstveno okrepljena životopisima seljaka i ribara, ona beleži njihovu tešku zavazdu sa životom. I čini to Dragojević na krajnjem realističan način, škrtnom i uzdržanom rečenicom, razgovarajući sećanje na ranije knjige i pisce sa mora. Njima je blizak, najviše po ljubavi s kojom se uputio do srca i do zavičaja svojih junaka, sa plemenitom namerom da razume njihova ljudska slamanja, niske strasti i mane, onu zimušu što je prisutna u svakome od nas, da najbliža onome u kome se snovi vitljuje a ne ostvaruju, njima koje rugovači siromaštva prati do smrti.

Siromaštvo rada u Dragojevićevim junacima otpore da je prevaziđu, da joj se odupri. Rade mnogo i teško, imajuće u sebi i svoje najbliže; znaju, od kamenja sežemlja teško otkida. Bez obzira što se radi od zvezde do zvezde. U toj nemilosrdnoj borbi pojedini junaci gube ljudsko saosećanje i toplinu, pozivice, postaju robovi i žrtve svoje uzaduljene ljubavi za plovnim njezivama, bogatim morskim sumnjama. Tvrđenje gazi u njima sve svetlosti. U pustoj opravdanju ljudskoj želji da se izbore sa siromaštvo, oni bez izuzetka bivaju poraženi. To se događa i nekim drugim junacima ove knjige.

zadovoljava sve uslove da bude proglašena antologijom: sanskrtski tekstovi, većinom poetski, u njih nisu prepevnani nego prevedeni u prozu. Međutim, oni kojiima je poznato u koliko je meri svako prevođenje sa sanskrta zapravo samo jedno, lično, tumačenje neće tu okolnost shvatiti kao manu jer će biti svesni opasnosti koja preti.

Osnovnu vrednost Raghavanove knjige »Nasleđe Indije« ne predstavljaju prevodi nego izbor i sistematizacija tekstova, kao i iscrpan predgovor autorov koji na preko 70 strana donosi ne samo kratku istoriju sanskrtske književnosti nego i pregled razvoja indijskih jezika, književno-istorijskih i drugih dela kao i arheoloških otkrića vezanih za problematiku sanskrtske književnosti i, opet u okviru teksta, čitav jedan rečnik odlično protumačenih termina iz oblasti indijske kulturne istorije i mitologije. U toj autor pruža i sažeto tumačenje sistema (daršana) indijske filozofije: »Ovi sistemi mišljenja nisu dakle puke vežbe intelekta nego Daršane, vizije istine. Zbog toga svi oni uključuju i praktična sredstva koja će im pomoći da se kreću ka želenom cilju, Sadhanu.« Shodno tome u indijskoj tradiciji i književnosti i ostale umatnosti nisu ništa drugo do oblici Sadhane, sredstva za spoznавање i doživljavanje konačne istine, za sjedinjenje pojedinačnog s univerzalnim.

Antologiski materijal podeljen je na osam osnovnih grupa od kojih prve tri sačinjavaju vede: samhite, brahmane i arnjake, i upanišade. Radi pregleđnosti autor je zanemario drugu uobičajenu podežu veda na rigvede, arijvede, samavede i ataravede i potčinio je prvoj. Četvrti i petu grupu sačinjavaju sutre: kratki, aforiistični tekstovi, zapravo saveti i uputstva u razne oblasti života i duha. U četvrtoj grupi su moralni zakoni (Darma Šastru), između ostalih i fragmenti čuvenih zakona Manu, a u petoj Patandžalijeve sutre o Jogi. Epopi i purane sačinjavaju šestu grupu i sadrže, osim ukratko prepričanju »Ramajane i »Mahabharates i »Bagavata-purane, zrelij oblik priče o inkarnacijama boga Višnua koja, uz »Ramajane, i danas predstavlja najpopularniju literaturu najviših masa hinduske stanovništva. Fragmenti »Bagavat Gite izuzeti su iz veoma sažete »Mahabharates i formiraju posebnu, sedmu grupu, dok osma grupa sadrži dragocen kuriozitet Raghavanove antologije: probane molitve suncu, zatim Šivi, Višnunu i boginji Devi, uglavnom takođe izdvojene iz obimnijih tekstova.

Ragavan u svoju antologiju nije uključio dela »zlatnog veka« sanskrtske književnosti, Kalidase i njegovih savremenika; i pored sveg kontinuiteta indijske kulture i jedinstva jezika tu je ipak reč o drukčoj duhovnoj klimi i o književnosti koja se po konceptciji i karakteru ne razlikuje mnogo od evropske. On se nije ustezao, u želji da načini što je moguće sveobuhvatniji pregled, da donese u kratkim fragmentima, proznoj transpoziciji i vrlo sažetim preradama ne samo sute koje su i inace fragmentne nego i takva »sveta« dela kao što je »Bagavad Gita«: dobili smo ne samo jednu bogatu antologiju sanskrtske književnosti nego i jednu panoramu običaja, zakona, verovanja, mišljenja i svih dostignuća kulture klasične Indije. Da je to i bila namjeru autorova svedoči naslov knjige: »Indijsko nasleđe.«

Tvrtko KULENOVIĆ

u njihovim nastojanjima da budu srečni prevari, bilo da ih slučaj omete, oni napuštaju ipak životnu arenu ne-srečni.

To je tako od prve do završne priče pod krovom ove nevesele i turobne knjige. Dragojević ne da ni da se predahne, bar da se vedrinom, ili jednim osmehom smrešta ovaj svet.

Poznato je: život na kamenu nije lak, more ume tako nemilosrdno da bude i da se suzom i klevetom siromašni ribari isprati na svoj poslednji put. Ali život ni na drugoj strani nije lak, Dragojević to gubi iz vida, zato svoj knjizi donekle oduzeli pravo na ikonostas, previše insistirajući na njenoj crnini. Otuda utisak jednostranosti i uprošćenosti. Pa ipak ova knjiga je dobar znak na Dragojevićevom putu.

Emiljan PROTIC

Uve Jonson

Dva shvatanja

»Prosveta«, Beograd 1967;
prevela Marija Đordjević

U SVOJOJ DVADESET PETOI GODINI Uve Jonson objavio je prvi roman — »Prepostavke o Jakobu«, nije napisao ni tri deset godina kada mu je dodeljena Internacionala nagrada izдавača, 1962. godine. Nešto kasnije, 1965. godine, štampan je njegov najnoviji roman »Dva shvatanja«.

Obdaren vanrednim stilom da čuje tragične vibracije svoga vremena i regionala na kome živi, — Uve Jonson sa svojim spisateljskim interesom upućuje politički podeljenoj Nemačkoj. Na prvi pogled izgleda da su glavne ljestvenosti i ljestveničnosti u »Dva shvatanja« medicinska sestra D iz Istočnog Berlina (sa svojim sumnjama i kolebanjima, mišlju o bekstvu i samim bekstvom) i novinarski fotograf B iz Holstajna (sa prvim nagovještajima ljubavi i docnjom željom za bračnom zajednicom). Međutim, pažljivim čitanjem i razmišljanjem uočava se da je zid koji je podignut između dva Berlina centralna ljestvenost romana, od koje sve potiče i kojoj se sve vraća. Zid sa stražom i žicom nadnosi se nad sudbinom dvoje ljubavnika, uslovjava preobražaje njihove ljubavi; čini to i sa sudbinama drugih stanovnika koji žive na domaku njegove ledene crne senke. I tako egzistencijalno stanje opisanoto u romanu simbolise zid između dva Berlina. U romanu se ne može naći verbalna pobuna zbog političke podeljenosti Nemačke, ali ona izbija iz prelomljenja u romanu tamne slike stvarnosti. Jonson ide i dalje: svome romanu daje optiske značenje ulazeći u sferu otuđenosti savremenog čoveka u urbanoj sredini, okrugravu složenosti njegove egzistencije.

Priprevanje u romanu »Dva shvatanja« smrreno je u bladro, jednostavno i bez romantike. Jonson disciplinovan je i nešto autentične činjenice, koje govore same za sebe, lišavajući svoju prouzoru efektnih suvišnosti; on, kako je rečeno u pogovoru, čitaoca »poziva na saradnju, aktivira ga«.

Aleksandar PEJOVIC

Vladimir Maksimov

Živ čovek

»Jugoslavija«, Beograd 1967;
preveo Petar Vujičić

SVAKO U SEBI NOSI svoju litaku, svoju Angaru, ali svako ne može postati njen pesnik. Vrsta proze kakva je »Živ čovek« Vladimira Maksimova više od među koje druge vrste može da sklizne u stilizaciju, banalnost ili modu. A posebno kada je u pitanju tretman odnosa jedinice i društva, jednod od osnovnih motiva sovjetske proze, a i Maksimovljeve knjige. Druga njena karakteristika jeste lirizam, koji takođe često srećemo u delima najmlađe generacije sovjetskih prozačkih. »Živ čovek« je po svojoj formalno tipičan primer mikroromana. Knjiga je komponovana tako reči kao poema. Sastoji se iz niza fragmenata o čovekovoj usamljenosti, nežnosti, dobroti, naivnosti, dramama, običnim stvarima, kojima je ispunjen čitav život. Toliko je u toj obimnoj maloj kujizi vetrta, snega, tajge, zemlje, zvezda, toliko Angare, piščevog zavadiča, azijske Rusije, Sibira. Jednostavna je i formula života Maksimovljevog glavnog junaka i narratora Sergeja-Serjože Ca-

reva: »Pile takođe hoće da živi, ili »život na dan rođenja svakome daje njegovu posebnu istinu. Međutim, u toj prozi ima i episkih elemenata, koji se izvrsno uklapaju u njeni lirske potku. Maksimov to postiže spajanjem ne-patetnosti, nemametičnosti i jednostavnosti sa patetikom, efektima, »velikim stvarima« svoga vremena. Priroda i ljudi su neraskidivo povezani kao život i smrt. U pogledima Serjože imao kao i u tajgi izvsesne naivnosti a istovremeno zrelosti i iksustnosti čoveka koji dobro poznaje život. U uspomenama narratora iz sličnih razloga, nema ni trunčice od sentimentalne idealizacije. Knjiga je takođe poštovana i autorovih komentara što veoma doprinosi njenoj autentičnosti i jednostavnoj lepoti. Izvrsna je i analiza azijske Rusije, zatvorene, neprohodne kao i njeni ljudi, njene stepne, njene divljine. Jednostavan pristup materiji knjige uslovio je njen sadržaj. Glavni junak je stranac u svetu u kome živi. Otudeno je počelo veoma rano. Ranije nego kod Kamijevog Mersoa. Počelo je sa posetom »čudavoj gavanjam drugova, odlaskom od kuće, prvim »snalaženjima« njihovim gostiju«, hapšenjem oca, majčinim nesanicama, izbaču u životu, poznatvom sa Albertom Ivanovićem, Valjom, Švercom. Serjoža je uviše osetljiv. To ga čini nemirnim, nesrećnim. »Živ čovek« je komponovan slično Kamijevom »Padu«,

BRIĆAR I ESTETIČAR

JOVAN ANDREJEVIĆ

Dragan
M. JEREMIĆ

Za Jeju i Draška Redepa

IAKO JE JOVAN ANDREJEVIĆ (1833-1864), s Kostom Ruvarcem, bio jedan od najistaknutijih književnih teoretičara i kritičara Ujedinjenog omladine srpske, mišljenja o značaju njegovog rada vrlo su različita. Dok se u nekrologu objavljenom povodom njegove smrti u »Danici«, koji je verovatno napisao njen urednik Đorđe Popović Daničar, kaže da je on »jedan od malenoga broja naših sunarodnika, kojima se ime spominje u razvitičku naučnom ljudskog roda«. Jovan Skerlić dešbu »Omladina i nena književnost (1848-1871)«, Andrejevića svrstava među pisci koje samo uzgredno pominje, jer mu izgledaju »nerepresentativni, sa nedovoljno osobnosti, i sa blidim književnim fizionomijama«, a u »Istoriji nove srpske književnosti« seća ga se samo kao prevođaoca Šekspirove drame »Ričard III«. Stojeci između ova dva potpuno suprotna mišljenja, svi oni koji su pisali o njemu i njegovom radu ostavili su do dana današnjeg rešeno kako pitanje vrednosti estetičke teorije tako i pitanje značaja kritičke delatnosti ovog kritičara-estetičara.

Srpska je kritika i pre Andrejevića bila estetička, ali shvatana na kojima su Konstantin Bogdanović, Đorđe Maletić i Jovan Subotić zasnivali svoja kritička razmatranja bila su epigonsko oslanjanje na već utvrđene principe, uglavnom nemacke estetike. Zbog toga je Jakov Ignatović u članku »Pogled na književstvo« (1857) govorio kako je ne samo poezija već i kritika »od nemacke bolesti stradalac i kako je bilo »dosta učenih kritikera, no oni su kroz tuđ durbin na svoje gledali«. S tim u vezi postavlja se pitanje: da li je se Andrejevićem izmenio dotadašnji odnos kritike prema nemackoj estetici i da li je s njim stekla više samostalnosti i originalnosti?

U studiji »Mladi Novaković (1842-1873)«, pisanoj za »Spomenik Stojana Novakovića« (1921), Pavle Popović je tvrdio: »Književne ideje omladine očevljivo su Vukove«, mada je ona »suviše jednostavno i krivo shvatila bogato nasleđe« Vukovog velikog perioda i »donekle predstavlja deviaciju ako ne degeneraciju njegovih ideja«. Po ovom mišljenju moglo bi se zaključiti da je kritika u doba Omladinskog pokretta postala potpuno nezavisna od nemacke estetike, ali ono je, međutim, očigledno netično, i to najpre zato što se ni Vuk niti iko oko Vuka nije bavio problemima kojima su se bavili najistaknutiji kritičari Omladinskog pokreta. Nigde se kod Vuka i Yukovaca, na primer, ne mogu naći ideje o dilektizmu, bitnim karakteristikama tragedije i vrstama lirske poezije, o kojima govoril Branka Ruvarac povodom »Pevanje« Stojana Novakovića, tragedije »Herceg Vladislav« Jovana Subotića i pesama Liubomira Nenadovića, a još manje se može govoriti o nekoj sličnosti između vukovskih književnih ideja i »Odlomaka estetičnih«, koje je Andrejević obavio u dvadeset i jednom broju »Danice« od 28. jula do 15. decembra 1863. godine.

Tim odlomcima, koji su, kako je rekao Mihailo Polit-Desančić, bili »u svoje doba od velikog utiska«, Andrejević je stekao ugled najvećeg književnog teoretičara među savremenicima. U njima je on, međutim, priznao da ih je »poglavitno iz Fišera pozajmio«, ali ni do dana današnjeg nije otkriven obim te pozajmice.

Polažeći od onoga što je sám Andrejević tvrdio, nije, međutim, teško utvrditi da je deo »Odlomaka estetičnih« bukvno ili slobodnije preveden iz »Estetike ili nauke o lepom« Fridriha Teodora Fišera, koja je u tri toma objavljena od 1846. do 1857. godine. Karakteristično je, međutim, da je iz Fišerove »Estetike ili nauke o lepom« Andrejević prevestveno izostavio odlike kojima ona dobija metafizički, objektivno-idealistički i čak fideistički karakter. Zbog tog kod njega estetika ima jedan mnogo objektivniji i realniji smisao nego kod Fišera. Iako je Fišerovo shvatanje lepog prevdio vrlo izdašno, Andrejević, na primer, ne prevdio paragraf 9, u kom ne nemački estetičar utvrđuje da je predmet metafizike lepog »pojam lepog u njegovoj čistoj opštosti, izdvojen od njegovog ostvarenja«, a isto tako ni paragraf 26, u kome Henzelov učenik kaže da religija i lepota »svakako pripadaju istoj oblasti«, kao ni sholiju istog paragrafa, gde stoji da su religija i lepota »dve prve neposredne forme apsolutnog lepota« dve prve neposredne forme apsolutnog duha. Iako je Fišer, kao predstavnik levog krila hegelijanstva, bio slobodoumnih pogleda, zbog kojih je bio suspendovan s mesta profesora estetike i istorije nemačke književnosti u Tbingenu, Andrejević ne prihvata one njegove stavove koje smatra za neosnovane pretpostavke.

Andrejevićevo neprihvatanje Fišerovih metafizičkih i objektivno-idealističkih pretpostavki, čini se, nije slučajno, već je rezultat njegovog realnog, naučnog gledanja na sve pojave i čak predilekcije za (vulgarno) materijalistički pogled na svet, što se naročito vidi u njegovoj raspravi o fotografiji, koju je objavio u »Sedmici« 1858. godine. Ukazujući na potiskivanje poetsko-mitskih pogleda na svet od strane nauke, Andrejević u ovoj svojoj raspravi zaključuje: »Matematička sigurnost veća je dobit za čovečanstvo od onih pulih lepih sasajnja, a naposletku prava poezija ne sastoji se uprav u neprvidnoj mitičkoj tami, već u jasnom svezivanju bezbrojnih činova sa idejama duha našeg«. U istom radu on će isticati da je zakon o neuobičajnosti materije najviši naučni zakon i preporučiti prevođenje ili pregradu Moleštović delu »Optica života« i »Fiziologija izmena materije«. Uostalom, o pozitivnoj usmerenosti njegovog duha svedoci i to što je izabroa da studira medicinu i postao lekar i što se sa usnehom bavio fiziologijom, napisavši naučni rad o fiziologiji jetre o ko-

me je vrlo pohvalno govorio njegov profesor na Bečkom univerzitetu Ernst Brike.

Zbog toga se kritička razmatranja Svetozara Markovića u raspravi »Pevanje i mišljenje« (1868), u kojima kao idejnu osnovu naših kritičara-estetičara uzima shvanjanje da se u umetnosti ostvaruje absolutna idea o lepoti koja je urođena čovečjem duhu, ne mogu odnositi na Andrejevića, iako je tačno da je i on, kao mnogi drugi kritičari toga doba, verovao da su estetički »zakoni« nepromenljivi.

Umesto da, kao Fišer, estetiku shvati prevašodno kao metafiziku lepog, Andrejević je shvatao, kao nauku o estetskom osjećanju, ali ovo svoje neslaganje s Fišerom ne pokazuje pomoću svojih vlastitih, samostalnih razmatranja, već na osnovu toga što na početak »Odlomaka estetičnih« stavila prevod većeg dela poglavljia »Odnos estetičke prema osjećanju lepote« iz knjige »Estetička pitanja« (1853) nemackog filozofa i estetičara Julija Frauenšteta, koji zauzima pozitivno estetičko stanovlje od Fišera. Andrejević će koristiti Frauenšteta i kad bude govorio o subjektivnom utisku lepog, preuzimajući pri tom neke stavove iz VIII poglavlia »Estetičkih pitanja« koje nosi naslov »Razlika između estetičkog i moralnog suđenja«. Frauenšteta je najpre bio hegeljac, ali se od 1846. godine približio Sopenhaueru i postao pristalica njegove filozofije, tako da se Andrejević ne može, kako se obično čini, smatrati samo pristalicom hegelijanske nego i sopenhauerovske estetike.

Iuzumajući Fišerovu i Frauenštetu knjigu, Andrejević ne uzima tekstove nijednog od pisaca navedenih u literaturi koju je koristio za svoje »Odlomke estetične«, sem što jednom prilikom opširnije od Fišera citira Aristotela iz IX poglavlia njegove »Poetike« i koristi jedan podatak iz Kraisgovih »Predavanja o Šekspisu«, njegovom dobu i njegovom delu, ali citira tri pasusa iz I knjige »Nauke o lepoti« (1861) francuskog filozofa i estetičara Sarla Leveka, koju ne pominje u bibliografiji.

Najveći deo »Odlomaka estetičnih« čini prevod izabranih Fišerovih stavova o lepoti i dramskom pesništvu. U odelicima o lepoti, kao i kasnije, Andrejević, manje ili više slobodno, prevodi ili samo sadržaj paragrafa, ili uz to uzima i cele sholije, ili pak prihvata pojedine delove paragrafa i sholije, prevedeći uz stavove o lepoti u užem smislu i pojedine Fišerove stavove o užvišenom i tragičnom, a izostavljajući one o komičnom.

Pošto je preveo najvažnije Fišerove stavove o lepoti, Andrejević prešakaće njegova razmatranja o objektivnoj egzistenciji lepog (lepo u prirodi), subjektivno lepom (fantazija ili ideal) i subjektivno-objektivnoj realnosti lepog (umetnost) i poglede na arhitekturu, skulpturu, slikarstvo i muziku, pa čak prenебregava i izlaganja o suštini poezije i njenim vrstama i odmah prelazi na bitne stavove Fišerove estetičke o dramskoj poeziji, vraćajući se samo u dva maha na mišljenja o čovekovoj lepoti i zakonu umetničke kompozicije. I kao što se nije zainteresovao za komično, tako Andrejević nije pokazao interesovanje ni za komediju i njen odnos prema tragediji. Teško je reći da li u tome treba videti negovu ličnu predilekciju za tragično i tragediju ili posledicu mišljenja da je srpskoj književnosti važnije da stekne dobre tragedije nego komedije, bilo zato što je sa Sterijom već dobila značajna komediografska dela a tragedija višokog stila još nije bila rođena, bilo zato što je komedija »niža« književni rod.

Andrejević je preveo jedan vrlo mali izbor Fišerovih estetičkih stavova, jer je morao da izostavi sve ono što mu se čini manje važnim za njegovu svrhu. Fišerova »Estetika ili nauka o lepoti« u drugom izdanju (1923) ima oko dve hiljade devet stotina strana, a njegov »Odlomak estetični« zauzima u »Danici« samo nešto više od sto strana. Iz ovog numeričkog odnosa jasno se vidi koliko je Andrejević skratio i sažeo Fišerov tekst, nastojeći da svojim sunarodnicima, piscima i čaciocima, prezentira jednu savremenu filozofiju lepog u malom i teoriju dramske poezije. Njegove intervencije u prevodu su vrlo male, a njegova originalnost nezatna. Čini se da je naivažniji stav koji nisam našao kod Fišera i Frauenšteta, stav o odnosu lepog prema dobru, koji, po Andrejeviću, glasi: »Svada ona, šta je preče, lepota ili moralnost, izravnace se ovim, kad se kaže, da je moralni svet sadržaj lepog, da je materijal, iz kog se lepo ozdržuje i lepo će u ovakom smislu svakojako predu moralnost doći morati, premda po važnosti i u običnom svetu ovo predu ono dolazi«, a, u vezi sa shvanjanjem da se s dobrim kao i sa celishodnim može spojiti »prednenata lepota«, on će tome dodati: »Tendenciozna i satirična poezija ima neku moralnu cel u sebi, a lepo je tek spolja pruden«.

U Andrejevićeve priloge tekstu »Odlomaka estetičnih« mogu se navesti još samo uved, u kome je objasnio cili svog rada i koji nema teorijski smisao; primjeri za užvišeno, koje uzima iz Branka Radičevića i Đure Jakšića, zamenujući time Fišerov primer: Halerovu »Himnu večnosti«: obaveštenje da je pre osam godina preveo odlomke iz Šekspirovog »Ričarda III« i zaključno objašnjenie u kome nastoji da predu onih čitaocima onravu osnornost svog rada. Sve u svemu, Andrejević je, prevedeći jednu komplikaciju stranih estetičkih tekstova i držeći se pri tom učelnom Fišera, pokazao toliko malo originalnosti da se »Odlomci estetični« nikako ne mogu smatrati njegovim tekstom i izlaganjem njegovih estetičkih pogleda. Njegova relativna originalnost u odnosu prema Vasiliu Subotiću i Mihailu H. Ristiću, koji su prevodili estetičke tekstove Vilhelma Traugata Kruga, sastojala bi se u tome što se on nije držao samo jednog estetičara, ali njegova stvarna originalnost je čak manja od

originalnosti koju je, na primer, pokazao Ristic mnogo slobodnije tretirajući Krugov tekst i protivstavljaći se lično nekim njegovim bitnim stavovima.

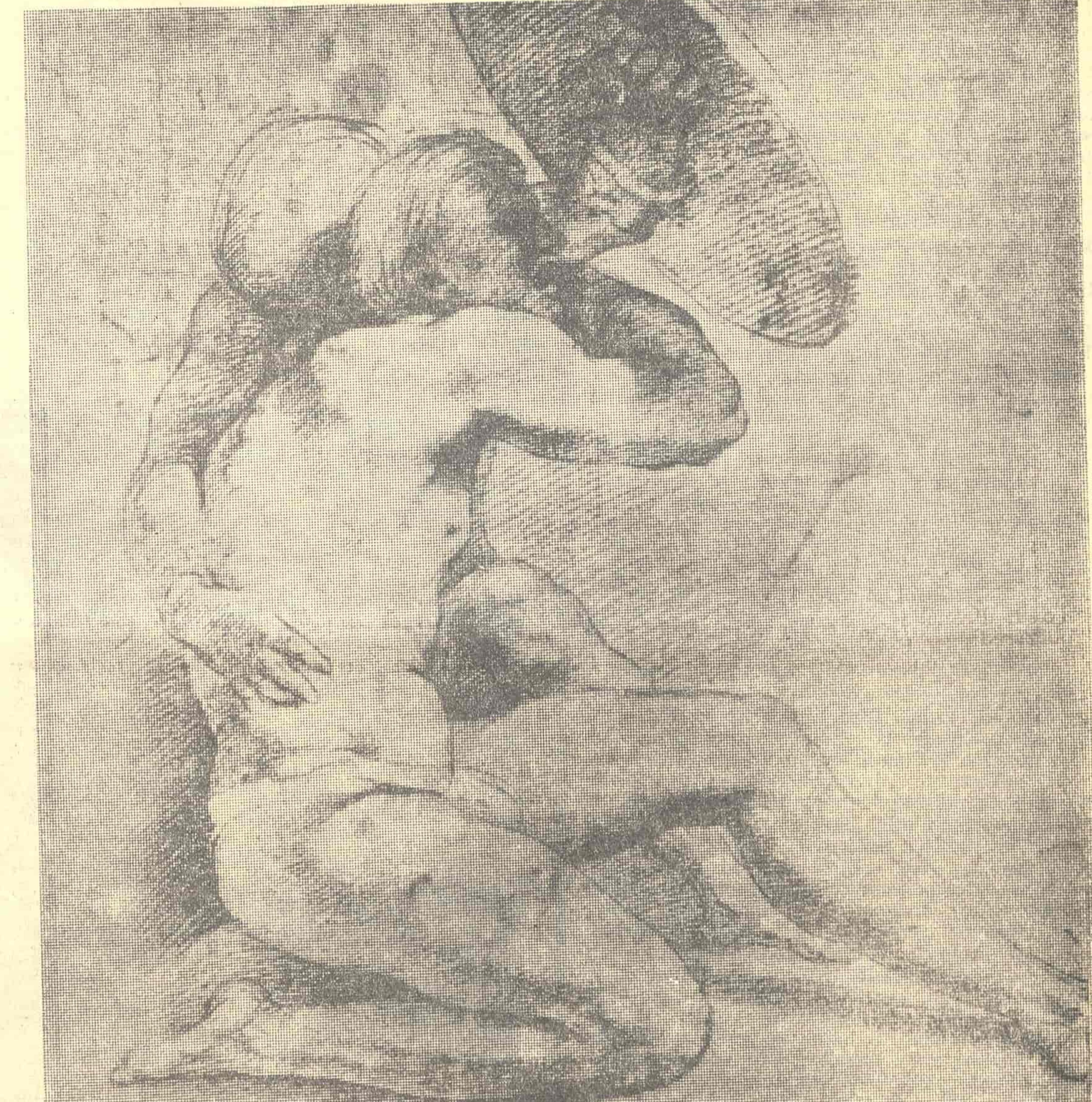
Ako, međutim, Andrejević nije originalan kao teoretičar, to nikako ne znači da je njegova kritička delatnost bez značaja. Da je uspeo da ostvari nameru da na primerima naših dramskih ostvarenja pokaze važenje onih estetičkih načela koja je izneo prevedeći Fišera, on bi svakako izvršio jedan značajan estetički-kritički posao, ali ga je u toj nameni, na žalost, sprecila prerana smrt. Ipak, Andrejević, koji je prijateljevao s pesnicima krajem, uz Njegoša i Branka Radičevića, čine vrhunce romantičarske poezije: s Jakšićem, Zmajom i Lazom Kostićem, učinio je mnogo za uspeh drugog talasa romantičarske poezije, i to baš u onome što je taj talas novo nosio: u dramskom stvaralaštvu.

Iako je, kao gimnazista u Temišvaru učio teoriju književnosti iz Mrazovića i Hadžića a istoriju književnosti iz Jovana Subotića, Andrejević je samostalno, van škole, poređ na rodnih pesama, čitao Radičevića i Njegoša i

Kostićeve tragedije, ali, polazeci od toga stoga ona znači u razvoju srpske dramske književnosti, namerno je izostavio isticanje njenih manja.

Ove dve recenzije dovoljne su da Andrejeviću pribave slavu jednog od najvećih kritičara pre pojave realizma, jer su zadale odučan udarac staračkom, racionalističkom preromantizmu Hadžiću, Maletiću i Subotiću. Uz podršku Đorđevića i Ruvarca, koji je u jednom pismu Jovanu Boškoviću 1863. godine izjavljivao da se slaže sa Andrejevićevim mišljenjem o Jakšićevu »Seobi Srbija«, Andrejević je učinio više nego ijedan kritičar da romantičari izvojuju pobedu i na polju na kome se ranije nisu ogledali: u drami. Njegovi sudovi nisu sasvim tačni, oni su čak namerno jednostrani i preterano pohvalni, ali njih opravdava, pre svega, stvarno mnogo veću vrednost dramskih dela Jakšića i Kostića od dela svih njihovih prethodnika i savremenika, naročito u pogledu originalnosti, koju je Andrejević istakao kao osnovno merilo vrednosti. Kad se čita Maletićovo mišljenje o ovim dvema dramama, mora se priznati da on umnogome ima prava kad govori o njihovim slabostima, ali, istorijski uvezvi, ipak nije Maletić u pravu nego Andrejević. Uostalom, ni Andrejević nije bio slep za mane romantičarske drame i slabosti romantičarskih dramatičara kojima je pisao hvalospev: od Jakšića je tražio da u nagrađenoj drami izvrši izvesne izmene i penu se docnije pravdao kritičaru što ih nije izvršio i, očekujući da će on o njenim slabostima govoriti u »Odlomcima estetičnim«, želeo je da od njega čuje mišljenje o svojoj novonapisanoj drami »Jelisaveta knjeginja crnogorska« (koja je tada još nosila naziv »Poslednji Crnojević«), dok je Laza Kostić, pod njegovim uplivom, vršio temeljne prepravke četvrtog i, donekle, petog čina »Maksima Crnojevića« još pre nego što ga je poslao na konkurs Matice srpske.

Po tome šta su za napredak srpske književnosti značile, Andrejevićeve recenzije o »Seobi Srbija« i »Maksimu Crnojeviću«, objavljene

RAFAEL: DVE NAGE FIGURE POD STITOM

divio im se, pripremajući se, na taj način, za dovršenje prodora onog književnog pravca koji je započeo stvaralaštvom ovih pesnika. Ta prilika pružila mu se kada je s Jovanom Đorđevićem imao da odluci koju će od dve drame prispele na konkurs Matice srpske 1862. godine predložiti za nagradu. Odlučujući se između »Nemanje« Jovana Subotića i »Seobe Srbija« Đure Jakšića, Andrejević se svim srcem založio da nagradu dobije Jakšićeva drama, i, ističući da se za tu dramu ne može upotrebiti obično merilo, tvrdio da joj je fabula zanimljiva, karakter dosledni, motivisanje radnje istinito, strast snažna data, jezik da lepsi ne može biti, a stihovi nenategnuti, tako da je to »najlepši proizvod dosadašnje dramske literature naše« i »da će u nečem i dalje izvan granica srbstva nešto značiti«, pa čak i da se u njoj susrećemo s genijalnim piscem. U takvoj odluci Andrejević je podržao i Jovan Đorđević, mada mnogo umerenijem mišljenjem od Andrejevićevog, koje će kasnije i malo korigovati u pravcu veće kritičnosti.

Dve godine kasnije Andrejević je opet stao u obranu romantičarske drame, predlažući za Matičinu nagradu tragediju »Maksim Crnojević« Laze Kostića, koju je smatralo još značajnijim dramskim delom od »Seobe Srbija«. Dok je Jovan Subotić tvrdio da ova drama pored izvezene vrline ima »velikih mana«, a Jovan Đorđević video njenu vrednost uglavnom u tome što je ona prvo dramsko delo u kome je »narodni duh tako čvrsto spojen sa uglađenošću obstećevropskom«, Andrejević joj je napisao panegirik, tvrdeci da ona u svemu odgovara zakonima dramskog stvaranja, da je radnja živa, da su situacije punе efekata i karaktera snažno i raznovrsno prikazani, da drži pažnju do kraja i da je pisana u jambu, u kome pišu prvi narodi u dramskoj struci: Nemci i Englezi. Ukazujući i na vrednost moralnih pouka u drami, Andrejević u prvi red stavila originalnost i u tom pogledu njegov kritički sud je bio ne samo oправдан već i dalekovid. U ovoj manje sistematičnoj recenziji od one o Jakšićevoj drami, Andrejević je, izgleda, bio svestan i znatnih slabosti

Da bi se shvatilo značaj Andrejevića kao kritičara tim recenzijama treba dodati i njegovu borbu za afirmaciju Šekspira, koja je i kod Srba, kao kod Francuza, u stvari, značila borbu za afirmaciju romantičarske drame. Andrejević i Kostić su bili ne samo prvi srpski prevođaoci Šekspirovih drama sa engleskog jezika (ranije su Šekspirove drame bile prevedene s nemackog), već su i prvi isticali da je Šekspir nenađašan dramski pesnik. Svečana proslava tristagodišnjice Šekspirovog rođenja, čije su sruđivanje oni zahtevali i pripremili, imala je smisao manifesta. Održana 12. maja 1864. godine, na dan prve skupštine Matice srpske u Novom Sadu, s prikazivanjem dve scene iz I. čina »Ričarda III« u prevodu Andrejevića i Kostića, ona je pokazala da je romantičarska dramska poetika mnogo bliža

SERIGRAFIJA
ZAGREBAČKIH GRAFIČARA
Salon Muzeja
savremene umetnosti

RADOVI U TEHNIČI SERIGRAFIJE, to jest slično štampe, sedmorice zagrebačkih umetnika, iz domena su Novih tendencija, aktuelnog evropskog pokreta istraživanja fenomena vizuelnosti i optičko-predmetnih struktura koji se bazira na tradiciji Ozenfanovog i Korbizjeovog purizma, Maljevićevog suprematizma, Mondrijanovog neoplastizma, na "geštalt-teoriji" (Keler, Kofka), rezultativima istraživanja Vazarelija i Šefera, itd. Očigledno, u pitanju je tendencija približavanja naući, naučnom eksperimentu, i ako u etapama razvoja umetnosti možemo konstatovati izvesnu inkliniranju ka naući — inkliniranja koja su bila samo instrument jedne u osnovi tradicionalno-umetničke vizije — Nove tendencije predstavljaju radikalizovanje te inklinacije ka naučnom: vizualizujući samu anatomiju i tehnologiju jednog u osnovi naučnog procesa one par excellence ilustruju neke vidove konvergencije sveta nauke i sveta umetnosti stavljući između tih dva sveta znak jednakosti. Stoga dobri delom stoji kritika takvih tendencijskih po kojoj su one svojevrstan vid alienacije umetnosti, uprkos tome što precizno prate puls i ritam ovoga trenutka — trenutka naše civilizacije okrenute standardu, projektu, "kompjuterskom čudu", idealu koji postvaruje tradicionalni ideal integralnoga humanizma.

I kod nas Nove tendencije nisu bez ikakve baštine: grupa zagrebačkih arhitekata i slikara "Exat 51" (Pelicj, Srnec, Kristl, Knifer, Rihter, Rašica i Bernardi) težili su ka izrazu koji bi bio sinteza svih likovnih umetnosti, nešto što odgovara duhu moderne tehničke civilizacije i naraslim potrebama vizuelne komunikacije; u suštini, to je bila varijanta geometrijske apstrakcije okrenuta ka sintezi kao imperativu vremena. Op-artistički smer Novih tendencija (koji dominira i na ovaj izložbi sa samo izveznim izuzetkom Mladenom Galiću) sasvim je u kontekstu teorijske doktrine i precizno formulisanih programa ove "programirane umetnosti" koja avanturistički traženja pretpostavlja već u preliminarnijumu dostignuti cilj: egzaktni parafrazu laboratorijskog dizajna. U suštini op-artistički projekt zasniva se na programiranju "situacije" putem osnovne jedinice vrednosti, modula, koji se ponavlja. Na tome počivaju i koncepti Jurija Dobrovića, Eugena Felera, Ante Kuduze, Ivana Pilela, Alesandra Srnece i Miroslava Suteje. U svom programu, predstavnici ovakvih i sličnih tendencijskih imaju nesumnjivo relevantne i humane namere: "socijalizovanje i demokratizovanje umetnosti putem neposrednog kontakta sa publikom" zahvaljujući lakoj "čitljivosti", odsustvu svakovrsnih "mističaka".

Nove tendencije u celini, i op-art, kao jedan njihov smer, izraz su naučno-tehničkog karaktera vremena, scijentističke frenzije vremena; one personalnost žrtvju zarađu rečenih širih interesata; apsolutizuju praksu anorganskog, istraživanja jednostranim forsiranjem čiste vizuelnosti i tehničkog događaja — stoga su apsolutna analiza racija a ne osećajna projekcija kardiograma, mistike srca koje čuva sve lepote i sva prokletstva drame egzistencije, metafiziku sudbine čoveka.

Ne znači, međutim, da Novim tendencijama treba uskratiti vizu za svet umetnosti; greši se onda kad se one uždužu na pobjedstvu jedne, prve umetnosti u složenoj klavijaturi umetničkih ekspresija danas. Jer ako u umetnosti možemo govoriti o pravilima, onda je svakako jedno od najmarkantnijih pravila stilske koegzistencije: pravo građanstva, zapravo, pod nehom umetnosti imaju i dijametralno oprečne umetničke težnje. Diskusiju treba početi sa njihovim doprinosima a ne sa priornim glorificacijama ili apriornim diskvalifikacijama.

IVANKA ŽIVKOVIĆ
Galerija Kolarčevog univerziteta

ENFORMEL — taj derivat apstrakcije koji se formirao kao formalno i teorijski precizno determinisani stil baziran na jednom vidu interakcije nauke i umetnosti, vidu koji je od iluzioniranog predstavljanja strukture i morfološke objektivnog preseha na samo unošenje konkrete materije u "sliku" — bio je Ivanki Živković prva etapa u umetnosti. Trećom preigradskom izložbom ona koriguje svoj pretodni (enformelistički) koncept, insistiranjem na umetničkoj formi organske provenijencije. Ona je tu formu definisala kao jedan pitoreskni "događaj" na neutralnom fonu — buktavi, cvetni rog izobilja sa idejom metafore plodnosti, dionizijskog slavlja fenomena života. Enformelistički recidivi tu i tamo se pojavljaju i ne bi se reklo da su baš amalgamisani sa novom vizijom Živkovićeve.

MILORAD STUPOVSKI

Galerija Doma JNA

PRVOM izložbom Stupovski se preporučuje kao talentovani vajar već pozamašnog i jasno artikulisanog opusa. Portretni naturalizam rimsko-ekspresionističkog karaktera napušta sada sa težnjom ka sintetičnjem oblikovanju; tu su još i reminiscence iz arhajske umetnosti, iz staroegipčanske, itd. Teško je, za sada, predvideti njegovu pravu vokaciju jer, manje više, sve to do sada ima vrlo solidan nivo.

Kosta Vasiljković

Pitanje morala i pitanje smeha

FADIL HADŽIĆ je već duže vremena preokupiran problemima moralu u spletu društvenih odnosa iz kojih izviru sukobi i protivvremenost između ljudi, i kao umetnik svesno izražava svoj nemir i nespokojstvo zbog okolnosti koje otkrivaju niz moralnih deformacija, kao neposrednih posledica nesporazuma između društva i pojedinaca. Neposredni život i naša stvarnost — čiji smo mi jedini i nepriskosnoveni tvorci — ovde se otkrivaju kao živi izvori inspiracije, sa ciljem da nam se filmom saopštite izvesne istine o nama samima i da se otvoreno izrazi protest protiv laži, hipokrizije i karijerizma.

Inspirisan konciznom novinskom vešću, Fadil Hadžić ovoga puta polazi u potragu za uzrocinima samoubistva mladog montera Ive Bajšića, glavne krive za smrt mladog čoveka pronalazi u birokratskom aparatu jedne privredne organizacije u kojoj vladaju laži, licenciranje i nepravilan odnos rukovodećih lica prema radnicima. Zbog svega ovoga, njegov najnoviji film "Protest" na izgled poseduje sve vrline koje obeležavaju njegovo prisustvo u vremenu: angažovan kritički odnos prema jednoj deformaciji u društvenom organizmu, pravovremeno i delotvorno reagovanje na negativnu pojавu kao rak-rano socijalističkog moralu — i uzne-mirujući poruku našim savestima. Međutim, ako zagledamo dublje ispod površine ovog društveno-kritičkog radikalizma i osvrnemo se unazad, osvezivši sećanja na ranije Hadžićeve filmove — "Službeni položaj" i "Drugu stranu medalje" — otkrićemo istovetan mehanizam pomocu kojega film nastaje po određenom receptu koji mu obezbeđuje kritičku oštrinu, seriozan odnos prema društvenoj problematiki i aktivnu,

Ista feljtonска uprošćenost priče, identična konstrukcija zapleta u kojoj obavezno figuriraju rukovodeći stručnjaci slabog moralu, lukavi i podmukli, ali i udruženi u odbrani zajedničkih interesata — i nemocni radnici, kojima tekovine radničkog samoupravljanja ništa ne pomaju u borbi protiv ovih privilegovanih moćnika. Pitanje moralu se u ovim filmovima obično postavlja pomoću literarne konstrukcije koja ilustruje unapred određenu tezu: nekoliko veštih kalkulirana na rukovodećim mestima, ozbiljno ugrožavaju tekovine našeg, inače bezzablog i bezgrešnog društva i treba ih što pre iskoreniti u interesu očuvanja društvenog zdravlja!

UBOGA MARIJA

SLAVKO KOLAR kao karikaturist

SPREMAJUCI MONOGRAFIJU o Slavku Kolaru (1891—1963) i tragajući za podacima iz njegova burnog života, saznao sam da jedan od njegovih najintimnijih prijatelja još iz mладih dana, ing. Ante Mudrović živi kao penzioner u Gospicu, pa sam mu se obratio preko prijatelja književnika Julija Derossija, koji živi kao profesor Pedagoške akademije u tom istom ličkom gradu. Uskoro mi je Derossi poslao opširni izveštaj o svojim razgovorima s ing. Mudrovićem, koji je ujedno i jedan od još rijetkih preživjelih Kolarovih prijatelja.

Pored zabilježaka o Mudrovićevim sjećanjima na razne dogodovštine iz zajedničkog života, koje su on i Kolar proveli kao mlađi agronomi u Slavonskoj Požegi i Božjakovini (državno poljoprivredno dobro, kraj Zagreba), Derossi mi je javio da se kod Mudrovića nalazi i nekoliko karikatura, koje je izradio Kolar. Kako sam već ranije o Kolarovom bratu Vilku, prosvjetnog inspektora u miru, čuo nešto o tome da se Slavko u mlađim danima bavio i karikiranjem (ali je on mislio da su se svih crteži u međuvremenu izgubili) zamolio sam Derossija da poradi u tom smislu, da mi ing. Mudrović te karikature posudi na kraće vrijeme, da bi ih mogao prefotografirati i eventualno publicirati.

Ing. Mudrović se rado odazvao toj mojoj molbi i tako je, eto, došlo do otkrića ovde reproduciranih karikatura, za koje se osim u najužem porodičnom krugu i krugu nekolicine Kolarovih danas već mahom izumrlih suradnika i prijatelja, nije ni znalo.

Iako Slavko Kolar nikada nije učio slikarstvo, ovih devet ovdje reproduciranih karikatura, jasno svjedoče da je Kolar bio nesumnjivo slikarski talentat, sa snažnim osjećanjem za karakterizaciju i psihološko produbljivanje. Ako te karikature pažljivo promotrimo doći

Narativnost ovih filmova (od kojih je "Protest" dramaturški najkompleksniji i najuspešnije "obrazlaže tezu") uglavnom ostaje na primarnom planu saopštavanja, bez prirodnih dramatskih akcenata, koji bi pokretali priču ka zaokruženoj, završnoj poenti. Sledi ovakvu argumentaciju, stiže do pojma konjunkture koji možda najpreciznije označava mehanizam nastanka ovih filmova: novinska reportaža se daje u nešto širem i dramatičnijem okviru, bilo da je u pitanju samoubilački skok sa neboderu ("Protest"), moralna greška starog i do tada besprekornog revolucionara ("Službeni položaj"), ili istraga, koja se sprovodi naknadno, s tim što je islednik unapred uveden u krijuću žrtvu ("Druga strana medalje"). Na taj način se stvarnosni podatak iz života iskrivilje radi veće dramatičnosti, jalovi skelet konstrukcije zamjenjuje pravu društvenu spoznaju, a pamlet njenu ozbiljniju i argumentovanu analizu.

Zato je možda i najpravednije film "Protest" vesti na njegove pravne dimenzije i shvatiti ga kao filmsku reportažu inspirisanu "temom dane", kao vrstu društvene hronike koja traga za dnevnim istinama našeg postojanja, sa više ili manje uspeha, ali uglavnom feljtonski pojednostavljeno i novinarski uprošćeno, u obliku hronike koja pitanje moralu postavlja u prvi plan tako nametljivo da iza njega isčezava sve, pa i sama režija. Ta režija sledi ogoleme činjenice, jednog iskonstruisanog zapleta koji je vođen sa unapred postavljenom temom, ona stvara fabulu u kojoj su samo posledice istinitete, a uzroci manje-više izmišljeni, jednom reču njen tretman je više trilerski uprošćen nego što je psihološki slojevit i dramaturški iznijansiran. Od ovakve filmske feljtonistike je, naravno, i neunesmo tražiti da izrazi svu psihološku i etičku složenost našeg savremenog društva, pošto su njeni likovi crno-belo tipski koncipirani i podjeljeni u dve zasebne moralne kategorije sa krajnje uprošćenim pokretačkim motivima.

Zbog svega ovoga, "Protest" ostaje na granici između koje počinje zaista angažovan odnos prema istinama našeg vremena koji pomaže da se otkriju socijalne nepravde i sukobi kao uzroci intimnih razočarenja i pojedinačnih tragedija.

Hadžić uglavnom ispoljava hrabrost da se bez zazora suoči sa negativnim pojavama, kao što pokazuje i zavidnu sposobnost da u letu hvata sve ono što je karakteristično za dnevna

Premijere filmova
»Protest« F. Hadžića
i »Sirota Marija«
D. Lazića

FILM

zbivanja, uspevajući da ih kroz razgovartnu akciju približi gledaocu koji se spontano identificuje sa glavnim junakom, ali mu nedostaje sposobnost za prave stvaralačke sinteze: poruka njegovog "Protesta", kao uostalom i "Službenog položaja", nasilno je iskonstruisana i pomalo apstraktna. Punu odgovornost, po Hadžiću, snose neki imaginarni tipovi lukača i pokvarenih birokrata, koji su jedini krivi za drame čiji su uzroci možda daleko kompleksniji, a pravi motivi širi i zagonetniji.

ODMAH TREBA RECI: film "Sirota Marija" Dragoslava Lazića obeležava najnižu tačku do koje je u svojoj višegodišnjoj stvaralačkoj krizi stigla jugoslovenska filmska komedija. Međutim, ovaj film je još nečemu indikativan: on obeležava stvarno i na jnižu tačku do koje se moglo stići u realizaciji jednog filmskog projekta kod nas. Dirljiva vestern-parodija "Zlatna pracka" Radivoja-Lole Đukića vratila se kao bumerang u lice naše filmske komedije, ali je doživela — sasvim neumesno i u pravo nevreme — svoju alternaciju ovim filmom kojemu je projekcija iste sume duha koji je proizveo i "Zlatnu pracku". Ova uboga filmska tverešnja pod nazivom "Sirota Marija" čije imena precizno definiše samu njenu stinu, pre svega je rezultat preterano ukazanog poverenja trivijalnom scenaru Gordana Mihića i Ljubiše Kozomare, koji su zloupotobili jednu melodramsku šemu — priču o seoskoj devojci koja sve čini da bi pridobila svoga izabranika — da bi zatim gomilanjem banalnosti na banalnost potkušali da stvore nešto što bi trebalo da bude groteska komedija, i podsmeš jednom primativnom mentalitetu, ali su stvorili definitivni konglomerat teksta u kome se klovnovski ismejava jedno stanje duha i u kome zluradi podsmeš zamjenjuje bilo kakvu vrstu humorne nadgradnje. Vulgarna, bestidna i nehumana vrsta komike ovde zamenjuje svaku logiku u strukturi scenarija, koji se, u stvari, sastoji od niza labavo povezanih lascivnih prizora. Scenarije ne samo što su falsifikovali stvarnost izmišljajući je, oni su je i ublatili na isti način kao što su u finalu bacili u blato svog glavnog junaka sa seoskom pevačicom na ledjima. Ostatak ovoga teksta su do besvesti ponavljane žargonske stilizacije i raznovrsne varijante najniže vrste humoru, kao i nešto malo egzibicija psovaka, pornografskim crtežima i molerskim bekrijenjem.

Potpun poraz režije ovog filma je logični ishod njenog usaglašavanja sa konцепцијом ovog infantilnog scenarija na koji se reditelj nadovezao gradeći od ovog materijala kloparu vrtešku bizarnih i neuskusnih prizora, dakle jednu priču u kojoj ni jednog trenutka ne osećamo bilo kakav moralni, psihološki ili misaoni porekad.

Film "Sirota Marija" sadrži nekoliko scena koje bi ušle u jednu imaginarnu antologiju najtrivijalnijih filmskih prizora:

- sinhronizacija ženškog glasa na muški lik kelnera "Gospodice" u molerskoj birtiji;
- spavanje u istom krevetu sa krmačom;
- glasanje prstima po supi da bi se pronašlo stakleno oko jednoga od molera;
- momčačko veče Voju molera (Ljubiša Samardžić) koga pijanog po blatu valja i objahuje seoska pevaljka u liku Zorice Gajdaš.

Film "Sirota Marija" Gordana Mihića, Ljubiše Kozomare i Dragoslava Lazića najgori je domaći film koji sam gledao u 1968. godini.

Bogdan Kalafatović

TRAJNE VIZIJE

Zvonimir
KULUNDŽIĆ

kao slikaru i proučavanju njegovih slikarskih poteza, njegove fakture, te kako su sve te karikature svojim sadržajem ipak pretežno literarne naravi, to su i autor i redakcija uzeli slobodu, da ih crtač vjerno precrta na pauspapir u tušu i da ih tu reproduciramo kao "strih."

Pored ovih devet reproduciranih karikatura, kod ing. Mudrovića su se sačuvali još tri Kolarove karikature, na papirima nešto manjim od četvrtine arka — i to bi bilo, koliko sam mogao dosada ustavljati, sve što se sačuvalo od Kolarovog karikaturističkog opusa.

Međutim tim pojedinačnim karikaturama najviše se ističe karikatura negak starog išljeđenog kocjaša, s natpisom "Reprezentacija". Ona je između onoga što je sačuvano, svakako i kao crtež i kao psihološka studija, najbolje što je Kolar napravio na tom planu, ali ju je ovdje nemoguće reproducirati, jer je izrađena veoma nježnim potezima sasvim mekane olovke, koji su na već jako požutjelom papiru veoma neizraziti, pa se ne mogu reproducirati fotočinkografskim putem na grubom novinskom papiru. To bi se moglo učiniti jedino na finom papiru za umjetnički tisk ili kakvom drugom boljem papiru, što će pokušati učiniti u monografiji koju sprema.

Kako se sjeća ing. Mudrović, na te svoje karikature zaboravio je i sam Kolar i kad je četiri godine prije svoje smrti — dakle 1959. putujući na more, svratio do svog starog prijatelja u Gospic i video te svoje mladenačke "huncutarije" od prije četrdesetak godina, iskreno se iznenadio:

— Nisam ni slutio, da si ti to sačuvaoo.
Razgledajući ih pažljivo, Kolar se toplo nasmijao i kroz smješak dodaoo:

— Pa čućeš, nije to baš ni tako loše. To je čisto dobro.

KNJIZEVNE NOVINE

Uz premijere:
 »Sledeći put ču vam to otpevati«
Dž. Sondersa, »Delikatna ravnoteža« E. Olbija i »Sirano dje Beržerak« E. Rostana

ONOGL ČASA kada su se glumci oslobođili reči — slika o Sondersu i njegovom delu »Sledeći put ču vam to otpevati« (prevod Svetozara Brkića) bila je potpuna: bez okvira, izraza i svetla, suštinske određenosti i životne snage, kao da se pretvorila u nekakav okasneli odsjaj, slabašan krik ili disomantan ton! Ambicija da se fascinira, zbuni, podstakne raspoloženje prema nečem novom i avantgardnom, nametne publici i teatru, ostala je u domenu nemoćnih želja pa je razumljivo što deluje više kao parodija sebe same nego izvorna literatura.

Ako se ovom uverenju može verovati onda valja dozvoliti i pitanje: zašto ovog engleskog pisca Atelje uvodi u svoj repertoar sa toliko scenske predusretljivosti. U rediteljskoj postavci Mire Trajlović može da se nazre i odgovor koji po prilici sugerise misao: Sonders postaje pomoran pisac pa, shodno našim običajima, valja videti da li u njegovom delu postoje i neke više vrednosti. Pogotovo, što nam ono dolazi u vreme kada su nova, a posebno avangardna dela, sve reda i inferiornija. Otuda je testiranje izvršeno na serioznanin, upravo onako kako bi i sam pisac verovatno zaželeo: svakoj njegovoj reči, kombinaciji i misli je ukazana puma pažnja. Tako smo otkrili da se cela ova tvorevina zasniva na nekoliko nihilističkih aksioma o realnosti. Sondersova priča o pustinjaku, usamljenosti i životnom besmislu svodi se na verbalnu egzibiciju kojoj je nemoguce verovati — jer, u osnovi, to je subjektivni strah od odgovornosti i aktivnog prisustva u stvarnoj ljudskoj egzistenciji. Zato se filozofska meditacija pretvara u farsu, reč upućena publici u parolu, a pojedini prizori u minijaturne skečeve. U celom zbijanju teško da je naći dve rečenice koje ne mogu jedna bez druge, pa tako ni prvi deo drugom topšte nije potreban, a slično je i sa odnosima, pa čak i likovima. Sonders bi htio da negira pozorišta, a drži ga se grčevito tako da sa sigurnošću možemo tvrditi kako u celoj ovoj egzibiciji nema novih ni scenskih ni literarnih vrednosti! Ako se izuzme nekoliko vrstih krokija sve ostalo je u domenu davno odbačenog kića!

Mira Trajlović se nije mogla zbuniti i razgolosnjem scenom je vladala krajnje veštost: uz pomoć slikara Radenka Mišovića i kostimografa Mire Finci ambijentu je dala atmosferu stvarnog. Uz to, njena pažnja bila je koncentrisana na glumce: Ružicu Sokić (šarmantna, zanimljiva i u parodiji efektna Lizi), Đorđa Jelišića (Mef neobične ležernosti, prividne neodgovornosti i skrivene vezanosti za sasvim određenu realnost), Stevu Žigona (u liku Desta sa otvorenim cinizmom, osećanjem za komično i potrebom za parternom egzibicijom), Milutina Butkovića (Pustinjak u vanredno izražajnoj skali) i Dejanu Čavić (Radž u kome dominira piščeva nemoć i narcizam pred sopstvenim željama). Blaga satira smenjivala se sa komičnim efektima i razbijala o tužnu grotesku tako da su i stvari nude potvrdu da su Sondersove dileme lažne i proizvoljne, otuda čin izgleda besmislen pa akterima ne preostaje ništa drugo do da pogebni od iskušenja koje im nameće njihova vlastita igra. Iza njih ipak ostaje utisak da smo dobili zanimljivu predstavu koja svojim unutarnjim promenama i izrazom razotkriva kvazi-avangارد и istovremeno sebe afirmiše u tom smislu kao pažnje vredan scenski rezultat.

ČEMU KRITI: od postavke Olbijeve »Delikatne ravnoteže« očekivalo se da će u nama bar ponovo oziveti ono tako dragu zadovoljstvo koje je pratio izvođenje komada »Ko se boji Virdžinije Vulf«, ako ne i nešto više! Ali, pokazalo se i ovaj put — da su želite jedno a mogućnosti sasvim drugo. Stoga Atelje pokazuje interesantno delo u sasvim promašenoj postavci Mate Miloševića i ansambla renomiranih umetnika.

Razloge ovom nemilom dogadaju valja tražiti u konvencionalnom pristupu tekstu: Milošević je pred sobom video standardnu psihološku dramu u kojoj su ličnosti tek nosioci same radnje. Uz to je ambijent (scenografija Radenka Mišovića i kostimi Gradimir Budveća) pojednostavljen do šturost, pa je gotovo nemoguce i osetiti ono unutarnje bogatstvo Olbijevog konkretnog doživljavanja u veoma složenoj ljudskoj strukturi. Emocionalna stanja koja se ovde susreću proizlaze upravo iz samog životnog tkiva, tako da je teško prihvatiti uverenje da je reč samo o još jednoj varijaciji na temu samoće i prijateljstva među ljudima. Olbi se, poput nekih drugih mladih američkih pisaca, ne zadovoljava iracionalnim ubožljavanjem ljudske suštine na sceni i traži za sebe mogućnost kako da se razbiji okovi individualizma i izide iz apsurdnosti koju čoveku nameće svakodnevno bistvovanje. O-tud ličnosti nisu usredsredene na same sebe i neprekidno teže neposrednijoj komunikaciji ne samo sa vlastitim subjektom već i situacijama koje ispunjavaju i druge ljudi. S tim što ova aktivnost duha u samom procesu prevažilaženja obuhvata istovremeno racionalne i iracionalne faktore čovekove egzistencije. Pisac stoga u faktografski preciziranoj situaciji ne određuje u svernu ličnosti i od reditelja traži da ih predstavi tek kao mogućni odnos koji tokom zbijanja treba da se ostvari. To podrazumeva uklanjanje brana između stvarnog i subjektivnog, tako da fakti i vrednosti slobodno cirkulisu i pomažu glicima da i sami shvate kako pred njima ne stoje apstrakte i gotove sheme.

Olbi zahteva od scene možda čak i više nego što je i sam u stanju da joj pruži. Zato i veruje da njegov tekst (u prevodu Ileane Čosić) predstavlja tek podsticaj za vizuelnu kreaciju. Postupak sličan onom koji bi on želeo da vidi u sopstvenom odnosu prema prirodi i životnoj

SCENA IZ DRAME »SLEDECI PUT CU VAM TO OTPEVATI«

Pozorište

SETNE ILUZIJE

Petar VOLK

čajima, valja videti da li u njegovom delu postoje i neke više vrednosti. Pogotovo, što nam ono dolazi u vreme kada su nova, a posebno avangardna dela, sve reda i inferiornija. Otuda je testiranje izvršeno na serioznanin, upravo onako kako bi i sam pisac verovatno zaželeo: svakoj njegovoj reči, kombinaciji i misli je ukazana puma pažnja. Tako smo otkrili da se cela ova tvorevina zasniva na nekoliko nihilističkih aksioma o realnosti. Sondersova priča o pustinjaku, usamljenosti i životnom besmislu svodi se na verbalnu egzibiciju kojoj je nemoguce verovati — jer, u osnovi, to je subjektivni strah od odgovornosti i aktivnog prisustva u stvarnoj ljudskoj egzistenciji. Zato se filozofska meditacija pretvara u farsu, reč upućena publici u parolu, a pojedini prizori u minijaturne skečeve. U celom zbijanju teško da je naći dve rečenice koje ne mogu jedna bez druge, pa tako ni prvi deo drugom topšte nije potreban, a slično je i sa odnosima, pa čak i likovima. Sonders bi htio da negira pozorišta, a drži ga se grčevito tako da sa sigurnošću možemo tvrditi kako u celoj ovoj egzibiciji nema novih ni scenskih ni literarnih vrednosti! Ako se izuzme nekoliko vrstih krokija sve ostalo je u domenu davno odbačenog kića!

Mira Trajlović se nije mogla zbuniti i razgolosnjem scenom je vladala krajnje veštost: uz pomoć slikara Radenka Mišovića i kostimografa Mire Finci ambijentu je dala atmosferu stvarnog. Uz to, njena pažnja bila je koncentrisana na glumce: Ružicu Sokić (šarmantna, zanimljiva i u parodiji efektna Lizi), Đorđa Jelišića (Mef neobične ležernosti, prividne neodgovornosti i skrivene vezanosti za sasvim određenu realnost), Stevu Žigona (u liku Desta sa otvorenim cinizmom, osećanjem za komično i potrebom za parternom egzibicijom), Milutina Butkovića (Pustinjak u vanredno izražajnoj skali) i Dejanu Čavić (Radž u kome dominira piščeva nemoć i narcizam pred sopstvenim željama). Blaga satira smenjivala se sa komičnim efektima i razbijala o tužnu grotesku tako da su i stvari nude potvrdu da su Sondersove dileme lažne i proizvoljne, otuda čin izgleda besmislen pa akterima ne preostaje ništa drugo do da pogebni od iskušenja koje im nameće njihova vlastita igra. Iza njih ipak ostaje utisak da smo dobili zanimljivu predstavu koja svojim unutarnjim promenama i izrazom razotkriva kvazi-avangارد и istovremeno sebe afirmiše u tom smislu kao pažnje vredan scenski rezultat.

Pa ipak, sve to ne može uveriti i malo obaveštijeg gledaoca da pred njim stoji nešto istinski novo i impresivno od ranije videnog! Rostanov tekst teško izdržava ozbiljnije provjeravanje na istinski savremeniju sceni i sve što se još uvek može prihvati to je ono nekoliko Siranovih tirada u stilu što omogućuju glumcu da pokaže dobar deo svojih izražajnih mogućnosti i egzibicira u efektnim arijetima.

Braslav Borozan očigledno ne deli ovo mišljenje. Zato ne iznenadjuje što se opredelio za impresivnu scenografiju Vladimira Marenića, kitnjaste kostime Ljiljane Dragović i izrazito romantičarsku atmosferu u pojedinim scenama. Namena mu je da od tog sasvim heterogenog materijala dobije celovitu scensku

strukturnu. Takav tretman doveo je do pretrpanja scene nefunkcionalnom statisterijom, psihologiziranja, insistiranja na realističnom procesu i fiksacijama samog zbijanja. Prvo su stvoreni predimenzionirani oblici lišeni svakog subjektivizma, a zatim je obavljena eliminacija romanticarskog zanosa, osećanja neograničenosti i svega onog što uslovjava jednu ovakvu protivurečnu tvorevinu. Borozan iskreno veruje tekstu i u tome nalazi uverenje da je u romantičnom okviru moguće stvoriti realističku dramu savremenog intenziteta! Revolt protiv konvencija i apsurd date situacije predstavljen je kao spoljna drama a najbolje odlike romantičke kao izražajnog stila su obezvrede. U toj kombinatorici nema ničeg modernog — pa je razumljivo što se predstava kreće u domenu konvencionalnog i oveštalog. Umesto da pođe od predstavljanja i ironičnog osvetljavanja stvarnih podsticaja Siranovog doživljaja, kako bi sopstvenim vizijama otkrio savremene pozorišne pristupe romantici — reditelj je ostao kod preokupacija koje su izgubile svoju aktualnost još pre nekoliko decenija.

Iznenađenje je tim veće što je Borozan pre dosta godina na ovoj istoj sceni dao daleko atraktivniju i vredniju predstavu. Čini se da je posredi — svesno žrtvovanje jednoj zabludi vezanoj za samu ličnost Sirana. Kada je već direkcija načinila ustupak Miji Aleksiću — šta treba očekivati od reditelja? A istini za volju, sujetu ovog izuzetno darovitog umetnika mogla je da bude zadovoljena i na prikladniji način — jer, gotovo da je suvišno i dokazivati da u njegovom liku niko ne može danas videći onu tako zavodljivu ličnost Sirana de Beržeraka. Aleksić nema, pre svega, fizičkih predispozicija za takvu rolu, tako da su prilagođavanja vršena od prve do poslednje scene. Njemu nedostaje temperamentna lačoča glasa i što je najvažnije — moć da reči nadahnjuje zanosom, ispunjava pesničkom imaginacijom i pretvara slike u životne melodije. Zbog svega toga reditelj je činio mnoge pogodnosti samom glumcu kako bi on sitnorealistički izgradio jednu svoju ličnu varijantu Sirana. Ona je, bar što se tiče osećanja i postupaka, i bila veoma realistična i razložna, sklonu potencirajući dramatskih valera na račun herojske tragičnosti i lepote stiha, fragmentarno dobra i impresivna, ali kao celina daleko slabija od onog što je ranije viđano na sceni Narodnog pozorišta.

Roksana u interpretaciji Vere Čukić bila je olijenje lepote ispod koje treperi fina osećajnost bez snage da se ispolji u svome bogatstvu, pa je izraz morao da ostane često u granicama samog nagoveštaja. Od ostalih učesnika valja podsetiti na Daru Vukotić (Lizu), Ratku Sarica (Ragno), Severinu Bjelića (Karbon Kastel — Žalu), Bogiću Boškoviću (Nametljivac), Bogosavu Nikšić — Bijelić (Družbenica Roksanina) i Đorđa Puru (Lenjijer).

Milutin PETROVIĆ

Prašina

u grotlo bezmerno svijenih vena
deovojka
pada
iza gradova
treba videti
zalazak sunca
kasnije u šumi
zalud vetrovi
kad se po njenoj
unutrašnjoj strani
smire kristali
i otvorit
šarena slika

Izvan imi li mesta

u vrletima
od nedavna raste smokva
nadnosi se plamen svoda
nad tropima
ka guduri
iznutra vru udari groma

Čudo u Honi

nisi bila
kolena belih
i vlažnih kosa

Prokletije

plođ ranja u žuti vosak
da sazri
i stopo
ispod skupne krošnje
ni ti nisi bila
kad prah ruke
a voda zapljasnu
rastocene dveri
na platnu
let pčela izvan
maticu snažnu
ravan
po kojoj klizi
zeleno ulje
rukama prelazim
na tvoje ruke
biti istom lepotom
preporoden
na dnu

jedino ruke u vazuđulu
u nitima
i stope
ispod skupne krošnje
ni ti nisi bila
kad prah ruke
a voda zapljasnu
rastocene dveri
na platnu
let pčela izvan
maticu snažnu
ravan
po kojoj klizi
zeleno ulje
rukama prelazim
na tvoje ruke
biti istom lepotom
preporoden
na dnu

Veče a snim

hodamo skupa
udarivši temelje
van grada
na belom licu
tmina
u svemu ostalom
vlada

tišina
kad gledamo sa strane
puta
zaklonivši oči

NA PITANJE: šta je sve potrebno za rad jednog piscu? — pokojni Viljem Fokner odgovorio je da je najvažnije imati čvrstu, malčice debelu hartiju, dobro zarezane olovke, oštar, sitno izrečan duvan i dosta viskija zvanog »Burbon«.

Na pitanje: koji posao omogućuje piscu najviše vremena za pisanje? — pokojni Fokner je odgovorio da smatra idealnim zaposlenjem u javnoj kući. Tačnije rečeno, posao čoveka koji se brine o ženama i klijentima koji ih posećuju.

Na pitanje: zašto? — pokojni Fokner je odgovorio da taj posao ima više prednosti; pre svega, pisac ima dosta vremena za svoj rad, pod rukom mu se nalazi i ljubav i kafana, a takođe ima prilike da posmatra život u njegovim najgolijenijim trenucima.

Sva ova pitanja postavio je pokojnom Fokneru pre desetak godina jedan francuski novinar, koji je intervju sa velikim Amerikancem objavio u listu »Ar spektakl«.

Ljubitelji lepe književnosti bili su tada šokirani ovom Foknerovom izjavom. Desetak godina kasnije, ljubitelji Foknerove literature imali su prilike da se šokiraju televizijskom serijom »Dugo toplo leto«.

U oba slučaja u pitanju je bila javna kuća, Jedanput prava, a drugi put duhovna.

Jer taj grozomorni kić, taj šupljoglavi televizijski akvarel, namalan u moćnoj senaci Foknerovog imena, predstavlja najstrašniji atak malogradanskog duha na jedno delo, grandiozno u svojoj askezi.

Ako se retke, dragocene građevine stavljuju pod zaštitu države, onda bi to svakako trebalo učiniti i sa pisanim delima, ugrađenim u temelje svetskog duha.

Porodica Varner, koja predstavlja jezgro televizijskih priča iz »Dugog toplog leta«, kao da je izala iz časopisa američke čitaonice u Beogradu (»Pregled«). Svi ti beli zubi, sve te bele košulje i preplanula lica, svi ti prosedi džentlmeni, motorni čamci, skije za vodu, svi ti igrači ragbija ili bezbola, sve te dame tek izašle sa frizer, traktori kojima se ore dole na Jugu, enterijeri i stolice za ljuštanje, telefoni i advokatske kancelarije, sudstvo i farmaceuti sa svojom mechanizacijom, čitava ta lakinara slika jedne purgerske vizije Foknera — nagnutnija je laž o jednom piscu koju sam ikada video.

Umesto blata — asfalt, umesto bora — građanski sentimentalnost, umesto seksa — holivudske poljupci impotentni i našminkani, umesto strasti — najvodvratnija šmirja, umesto sutišine — lak za noke. Ova serija ima veze sa Foknerom upravo toliko koliko prosečna američka domaćica ima veze sa Džeksonom Polokom.

Da se razumemo: čitava generacija pisaca, mojih vršnjaka, vaspitana je na američkoj literaturi. Počinjali smo sa Finom Hakliberjem, da bismo preko Mobi Dika stigli do Hemingveja, Dos Pasosa, Vulfa, Fidčerberda, Beloua, Keuruua, Apdajka ili Selindžera. Svi ovi pisici, naučili su nas da se gadimo ograničenom mišljenju holivudske biznismena, dok nas je Henri Miler naučio čak i kako da ih psujemo. Braća Fokneri od vulgarizacije kojoj je izložen posle svoje smrti, mi u stvari primenjujemo lekcije koje smo naučili od najboljih predstavnika američkog naroda, koji su umirali, bežali, skrivali se, emigrirali, menjali državljanstva — samo zbog toga da umaknu većnij i neuobičajeniči prostorijom Američkih domaćica i industrije koja ih snabdeva konfekcijskim snovima.

Zbog svega što smo naučili od tih dragih pisaca, naša je dužnost da se na bilo kojoj tačci zemljine kugle bunimo, ako neko pokuša da nam usta, oči, uši, nozdrve i duh zapuši trivijalnošću, proglašivši je za masovni ukus. Ja, naime, verujem da serija »Dugo toplo leto« nailazi na oduševljen prijem najvećeg broja gledalaca. Ali: masovnost ukusa, za mene, ne znači apsolutno ništa. Neka se tim fenomenom igraju učesnici »Televizijske pošte!« Postoji umetnost i postoji politika. Ja se bavim umetnošću i tvrdim pod sudskom odgovornošću da je zločin prikazivati jednu seriju na koju bi pokojni Fokner da je živ sigurno pljunuo. Jer to je bio hrabar i pošten čovek, kome sam zahvalan za svoje obrazovanje i za svoj ukus. I ovo moje osećanje neće poljupljati nijedna rezolucija najvećeg kućnog saveta na svetu. Ni klubovi onog lepotan Ben Kvika, koga bi pokojni Fokner sigurno ism

ZAMENA ORGANA

Užasnog li veka, užasnih li srdaca! (A. S. Puškin)

Pre neko veće posetio me je prijatelj; lekar i biolog po struci. Sedeli smo u mojoj sobi, razgovarajući, i u jednom trenutku saslušali većnje vesti sa radija. Među ostalim i izveštajem o stanju zdravlja pacijenta jedne južnoafričke bolnice kome je nedavno presaćeno srce umelog čoveka. Iz lekarskog saopštjenja, mada još opreznog, mogla se naslutiti vera u potpuni uspeh operacije, a mogućnost presaćivanja srca i drugih organa sa čoveka na čoveka izgleda da je ovim uspehom konačno potvrđena. Po svemu sudeći naci je najzad pošto za rukom da pobedi bioške, genetičke prepreke i smetnje, i savlada otpor tkiva da primi i prihvati stranog gosta. Pobedeno je, u ovom slučaju, prirodno, tako reći instinktivno nepoverenje prema svemu tuđem i stranom što je prodrlo u naš životni domen, reakcija inačice svojstvena ne samo ljudima i društima, već i svoj organizmu, pa možda i anorganskoj materiji. »Pošto je od operacije već prošlo dvadeset dana imamo razlog da verujemo da je problem presaćivanja organa konačno rešen i da će medicina u toj oblasti uskoro moći da sa eksperimentalne prede na kliničku fazu«, rekao je izveštaj. »Ostaje samo da hirurzi i odgovarajuće medicinske ustanove usvoje operativnu tehniku i postoperativnu terapiju, pa i da se reše neki važni moralno etički problemi vezani za slične slučajevе.«

Spiker je zaključio emisiju, a ja sam obrnuo dugme prekidača.

»Čestitam!« oduševio sam se. »To je i vaše slavlje, pa, delom, i zasluga vas biologa. Izgleda da je i medicina najzad učinila krupan, prelomni korak. Društvene, pravne i moralno-etičke probleme mnogo je lakše rešiti. U poređenju sa bioškim i medicinskim oni su samo spredna, nevažna sitnica.«

»Uostalom, o kakvim je problemima reč?« upitao sam, pošto je lekar polako ispijao čašicu konjaka, ne žureći da mi odgovori.

»Znate, rekao je najzad, »na to pitanje biste vi, pisci, trebalo da odgovorite. Nisu li vas nazivali inženierima i lekarima ljudske duše. Eto vam prilika da i vi učinite neki krupan, prelomni korak. Medicina je, izgleda, zaista nešto uradila u ovoj oblasti, ali je bar na putu da nešto važno postigne. Plašim se, međutim, da problemi koji su ovim uspehom otvoreni u oblasti međuljudskih i društvenih odnosa prelaze mogućnosti ne samo vaše struke, nego i svih takozvanih humanističkih disciplina, pa i niza društvenih činičara. Otuda moje oklevanje da se pridružim vašem oduševljenju i moja uzdružljivost kad je reč o proceni vrednosti onog što je ovim medicinskim uspehom postignuto.«

Nije mi bilo jasno kuda smera sa svojim sumnjama. Upitao sam ga i, evo šta mi je rekao to veće, ispričano u neupravnom govoru, da bih izbegao suvišno ponavljanje navodnica.

Sta je dobro? — upitao me je, pilatski ironično. Filozofski gledano nema apsolutnog dobra; sve je uvek samo dobro, korisno i vredno u odnosu na nekoga i u vezi sa nečim. Dobro je, na primer, kad se dete rodi, ali nije sigurno na što će to ići i hoće li se iz toga dobra ispitati dobar ili zao čovek. Vidite, svi smo bili ubedjeni da će pronalazak nuklearne energije značiti »krupan, prelomni korak u razvoju čovečanstva«, a sad smo se našli suočeni sa opasnošću da taj pronalazak postane sredstvo njezine uništenja. Prema tome nije samo važno što smo pronašli, već i kome smo taj pronalazak dali u ruke i šta se sa njime čini. A to nije više stvar medicine ili tehnike, već društveno pitanje i problem moralno etičke prirode. Eto našta je mislio izvestilac kad je mačočas na radiju pomenuo ovu vrstu problema?

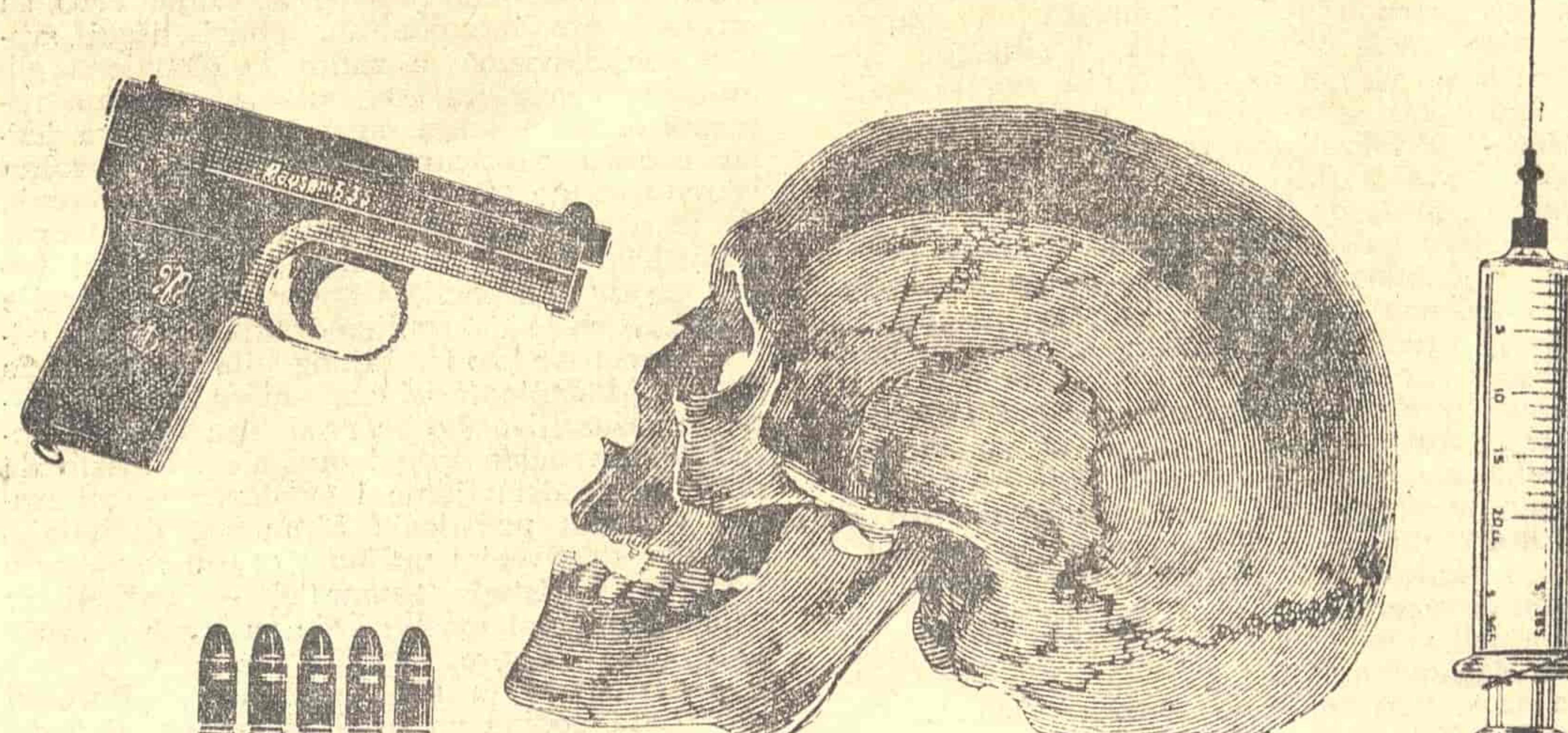
Da uzmemo na ispit samo odnos davaoca presaćenog organa, primaoca i trećih lica, njihovih bližih i daljih srodnika. Biću sloboden da vas podsetim na pripovetu Tomasa Mana u kojoj je on vidovito razmotrio ovaj problem. Reč je, u stvari, o jednoj indijskoj legendi kojom se Man poslužio pišući svoje »Zamenjene glave«. Dva prijatelja i pobratima zaljubljeni su u istu devojku i jedan se ženi njome. Obojica su nesrečni. Jedan zato što oseća da žena ne voli njega već njegovog prijatelja, drugi što zna da je žena koju on voli žena njegovog pobratima. Pred svetilištem boginja Ibjavili žena će ih načići obezglavljenom sopstvenim rukama i uz boginjinu pomoć opet im nasaditi glave na ramena i udahnuti život. Nevolje će nastati kad primeti da je u onoj žurbi i zabuni grčkom zamenila glave i tako sad telo njenog muža nosi glavu njegovog prijatelja, a prijateljevog telo njenog muža. Kome sad ona pripada? Telu ili glavi? Čije je dete koje je u njoj začeto? I, eto, umesto da se raduju životu, koji im je voljevno vraćen, sve troje će do te mere biti nesrečni zbog nastalih ljudskih — ili, kako je to maločas na radiju rečeno — društvenih

moralno etičkih problema, da će ih nesreća, nastala »zamenom glava«, najzad sve oterati u smrt iz koje više nema povratka.

Dosad su, s neuspehom ili uspehom, izvršena svega dva ili tri ozbiljnija pokušaja presaćivanja srca. Tako je srce jedne protestantske žene stavljen u grudi jednog Jevrejina, koji je već posle tri nedelje umro. I sad, pitam vas, koliko je sve problema izniklo samo iz ovog jednog, jedinog slučaja. Na čijem je groblju sahranjeno telo ovog Jevrejina sa protestantskim srcem? Koji su sveštenici činodejstvovali na pogreb, kad se ima u vidu da je po doktrini religije srce organ u kom vera ima svoje stalno stanište. Čiji su srodnici ožalili umelog i čiji je grob u kome on sad počiva. Ko će na tom grobu zavilati cveće? Kakve su, najzad, imovinsko pravne posledice ovog neuspelog presaćivanja, kad se ima u vidu da po zakonima većine zemalja smrt nastupa tek sa prestandom rada srca? Da li se može reći da je čovek, u stvari, umro pre žene, pošto je njegovo srce pre prestalo da kuca i hoće li činjenica što je njeno srce živilo još neko vreme, ma i u tuđim grudima, imati za posledicu izmene u redu nasledja njenih naslednika, ako je nekim slučajem do njih došlo za vreme te tri kritične nedelje? I tako dalje. U drugom slučaju presaćeno je srce obojenog čoveka u grudi belca i to u jednoj zemlji u kojoj su na snazi najrasistički zakoni na svetu. Hoće li primalac srca,

prepreke i uspostavi opšta, svetska, aktivna miroljubiva koegzistencija pre i bolje no dosad korištenim sredstvima društvene i međunarodne politike. Ukratko, kao što se vidi, posledice ovog uspeha nauke i »krupnog, prelomnog koraka u razvoju čovečanstva mogile bi uzdrmati pravne i društvene poretke celog niza zemalja, više možda no stvarna društvena revolucija, da i ne govorim kako bi presaćivanje nekog nezgodnog organa jednom važnom, odgovornom državniku izvesne velike svetske sile moglo možda značiti i kraj sveta.

Mi danas, istina, ne delimo više mišljenje antičke medicine, pa ni renesansnih engleskih pisaca (Ben Džonson: »Koliko ljudi, toliko čudici«) da raspoloženja i psihička svojstva ljudi imaju svoja ishodišta u njihovim organima: jer su, žuči, srcu i drugima. Ali nismo sigurni i ne možemo sa sigurnošću da dokažemo da pojedini organi i tkiva, presaćeni na drugog čoveka, neće poneti sa sobom i svoju određenu, pravobitnu informaciju, pa njome u većoj ili manjoj meri uticati i na izmene psihičke i fizičke strukture primaoca presaćenog organa. Naprotiv, nemamo dovoljno pouzdanih, eksperimentalnih potvrđenih iskustava, pošto takve operacije nisu još u praksi izvedene. Možemo se zato sa pravom upitati da li će se neki pitomi podanički i primerni građani, pošto primi srce buntovnika, koji je poginuo u uličnim demonstracijama, sam, bez svoje stvarne krivice, naprsto pod uticajem srca koje je u ranjenom organizmu naučilo drugačije da pulsira, sada pretvoriti bar u neprijatnog sabesednika i nervoznog saputnika u autobusu? Da li će neki dobr

ako bude poživeo, i posle toga moći da bude smatrani rasno čistim belim čovekom i hoće li sa svojom sopstvenom ženom moći da se vozi u istom tramvaju i čeka na voz u istoj čekaočnicu. U kakvom će on odnosu biti sa ženom i decom čoveka čije srce kuca u njegovim grudima i da li će mu možda pasti na um da decu usvoji ako mu zakon bude branio da se udovićom oženi?

Eto koliko je problema niklo u vezi samo sa dva presaćena srca. A kakav bi tek društveno pravni haos mogao nastati eventualnim uspešnim presaćivanjem drugih čovekovih organa: pluća, bubrega i, naročito, polnih žlezda, što bi predstavljalo ostvarenje davninačnjeg čovekovog sna o vraćenoj mladosti, a u medicinski bilo možda lakše izvodljivo. U kakvom će se odnosu naći dvoje ljudi koji su primili po jedno plućno krilo ili bubreg od istog davaoca, da i ne govorim o komplikovanom društvenom položaju dece začete iz presaćene polne žlezde. Koga će oni moći da zovu svojim roditeljem, ko će njih smatrati svojom decom, ko će im biti braća i sestre, čiji će biti državljeni, kakve nacionalnosti, rase ili vere? Kakav će biti njihov društveni status, šta će biti sa njihovim porodičnim i naslednjim pravima i da li će, na primer, stvarni sin jednog dubretara, odnosno, da tačnije kažem, deo njegove presaćene polne žlezde, naslednjim putem moći postati član gornjeg doma britanskog parlamenta samo zato što ga je posejao jedan ranije sterilni ili impotentni engleski lord (što, istina, posle devacijije vrednosti funte u celokupnog engleskog društvenog ustrojstva nije više tako važno kao što je ranije bilo)? Da li bi taj plebejski spermatozoid, jednog dana mogao postati, recimo, čak i grčki kralj (što je sad još manje važno) ili, naprosti, sin jednog važnog, imućnog ili uglednog oca, što ni u socijalizmu nije za potencijanje. Hoće li možda jednog dana neki naučnik, eugenetičar, utvrditi da su predsednici dvačar zaraćenih partijskih i država braća po istoj polnoj žlezdi i da li će možda zbrka, koja bi nastala masovnim presaćivanjem ovih i drugih organa, efikasnije pomoći da se savladaju rasne, nacionalne, pa i socijalne predrasude i

muž, pošto primi srce vatrenog, temperamentnog, a možda i poročnog čoveka, promeniti svoje navike i čud i uskoro se naći u situaciji da u brakorazvodnoj parnici bude osuđen na kriminalu koja nije samo njegova. I šta onda ako se ove sumnje pokažu kao tačne? Kakve bi posledice iz tog moga usledili u oblasti psihe, morale i društvenih odnosa? Poznato je na primer da je u eugeneticu i u psihijatriji praktikovana dobrovoljna ili prisilna sterilizacija pojedinih ljudi ili umrtvljivanje pojedinih delova mozga kako bi se izmenio nasičnički, pa i zločinučki karakter pojedinaca ili nasledno prenošenje izvesnih nezgodnih ljudskih svojstava na dalje generacije. Da li će uspešno presaćivanje organa sa čoveka na čoveka među ostalim omogućiti i donošenje zakona po kojim bi se moglo preduzimati i prisilno zamjenjivanje organa i žlezda, kako bi se negovala i razvijala samo određena, izabrana rasa svojstva ili promenila psihičku konstituciju pijanica, seksualnih manjina, kleptomana, pa i zločinaca u povratu, pod ovim poslednjim podrazumevajući i političke prestupnike kojim bi u cilju njihovog popravljanja umesto dosadašnjeg »ispiranja mozga mnogo efikasnije bilo vršeno presaćivanje mozgova mrvaca, što bi ih sigurnije smrili i pretvorilo u lojalne građane.

Najčešće teškoće i komplikacije proisteci će, međutim, iz činjenice da će čovekovi organi na berbi dobiti novu vrednost i naglo im rasti cena u сразмерi sa porastom potražnje na svetskom tržištu.

Sigurno je, na primer, da će sa prvim uspešnim presaćivanjem organa, poboljšanjem zdravlja operisanih i, naročito, sa konstatovanim podmladićanjem njihovim, porasti pritisak na sve bolničke centre da u što kraćem roku pristupe takvim i sličnim operativnim zahvatima. Prema nedavno objavljenim statistikama samo u Sjedinjenim Američkim Državama deset godišnje oko pola miliona srčanih infarkata, da i ne govorimo o drugim srčanim manama i

ostojnjima, reumatičnim i urodenim. Gde nači dovoljan broj lekara hirurga? Gde smesti to-like bolesnike? Ko će platiti troškove tolikih operacija? Hoće li pravo na prođenje života opet biti, ovog puta u najsurovijem i najbezdušnjem obliku, privilegiju bogatih i društveno povlaštenih? I inače se traži povećana participacija bolesnika u bolničkim troškovima, a opterećeni budžeti svih država prinuđeni su da smenjuju izdatke za socijalnu pomoć i zdravlje ljudi. Međutim, želja za mladošću i životom, mnogo su krupniji stimulans od zahteva za četrdesetosnovnom radnom neljedom ili plaćenim godišnjim odmorom, od besplatnih načićari, aspirina i piramidom. Hoće li ovaj novi momenat možda uticati na revolucionisanje massa čak i na klasičnom Zapadu i ko zna u kakvom krvavom obliku stajati čovečanstvo mnogo veći broj žrtava i života od onih koji će biti spaseni operacijama i zamenom organa.

Ali, na stranu sve ovo. Ko će i odakle nabaviti godišnje milion ili dva miliona novih srđaca kojim bi se mogao obaviti generalni remont onih kojih su se upotrebom izlizala. Mistro je vreme na žalost odavno prošlo i mi nismo više u mogućnosti da poput Prometejevog sina Deukaliona i žene mu Pire, naših praotaca iz grčke legende, bacajući kamenje preko naših glava od ovih »kostiju majke zemlje« stvaramo ljudje. Ni da po ugledu na čuvenog Teofrastusa Bombastusa Paracelsusa fon Hohenhajma, po receptu »De generatione rerum naturalium«, masovno, kao na fabričkoj traci, stvaramo Homunkuluse, ljudje u retorti, koje bismo zatim rastavljali na sastavne delove i trošili prema našoj potrebi. Saobraćajnih nesreća, uza sav predviđeni porast, na žalost neće biti dovoljno da podmire porasle zahteve. Pa šta onda? Otkud nam toliki organi i silna, još krvava, živa srca? Da apelujemo na dobrovoljne priloge i osnujemo dobrovorno društvo davalaca srdaca »Sursum corda«? U našem materijalstičkom veku, u kome se sve ponosi što je postalo roba, pa se i krv po bolnicama prodaje po skupu pare, teško je verovati da bi ova akcija mogla imati izgleda na uspeh. Najviše na što bi se moglo računati bio bi skromni prilog ponekog penzionera iz Doma staraca, neke šavare, ekscentrične engleske useljelice ili starog, anglikanskog pastora, koji bi svoja iznurenja tala zaveštili nacionalnim anatomskim institutima, otrprilike kao što u sličnim prilikama u sabirne centre donosimo svoja stara, iznošena odela. Mogla bi se, istina, naći i neka požrtvovana, zabrinuta majka, koja bi za dobro svoje dece, koju nema čime da prehrani, ni od čega da školuje, bila spremna da se žrtvuje, produžići i svoje živo srce, ali je bar meni strašno i pomisliti na takvu mogućnost.

Ni od organa prirodno umrlih lica ne može se očekivati veća korist. Producio se ljudski vek, a i inače ljudi oklevaju da umiru na vreme, pa tako u mrtvačnice stiže mahom samo rasklimatani, otrcani svet čiji su organi već izandalati i neupotrebljivi. Mi, lekari, mogli bismo, istina, tu nešto da i doprinesemo, po ugledu na čuvenog Lesažovog doktora Sangrade, koji je naselio nekoliko groblja u Sevilli ili Granadi. Možda bismo još i više postigli da nam nije zabranjena eutanazija, ubijanje neizlečivo bolesnih da bi im se skratile muke. Kaže se: sve dok je čovek živ postoji neda na ozdravljenje, a može se desiti da medicina pronađe lek i u poslednjem trenutku, kad je već izgledalo da je čovek izgubljen, kao što i osudenom na smrt pomilovanje može da stigne u poslednji čas, kad je već pod vešlima. Sve je u čovekovom životu privremeno i sve nastojanje medicine svodi se na to da život produži, pa, kao što nije svejedno da li će neko žeti još deset ili samo pet godina, nije učinkovito da je u pitanju samo mesec, jedan dan, čas ili minut. Sve je to život, a, kao što je poznato, ima leptirači čiji vek traje samo jedan jedini dan.

(Nastavak u sledećem broju)

I. UMETNOST stvara kao ljubav. Ali dok ljubav stvara u životu gradivu, umetnost stvara »živo« iz mrtvog gradiva. Ona je, prirodno i čovekom, nadgradnja na prirodi i na životu. Na taj način je ona izvesna pobeda nad prirodom. Njen izraz je uspešan, i ona je uspešno, lepo i istinito se izraziti. Kad se priroda, što će reći život, prebrati u umetnost, duh je došao do svog najvišeg uspeha. On je, onda, uspeo da stvari drugu prirodu. Na taj je način umetnost neka vrsta ogledala prirode i izvesna hronika ljudskog života na zemlji.

Snažno nadahnjuće jednog umetnika, uobičajeno u jedan oblik, znači pobedu, znači moći raditi kao priroda i život. To, pak, čini da se duh oseti manje bedan u ovome neshvatljivom svetskom dešavanju. Kad jedan res urexit iz Baha uđe u duh, i kad se baci pogled na Sikstinsku kapelu i Svetu Sofiju, i kad se čita »Božanstvena komedija«, duh se oseti pod zvezdanim nebom prirode i ima utisak da je to rad same prirode. U velikoj umetnosti doživljaju se treperenja koja se samo u velikoj prirodi doživljaju, i, u njoj, priroda i dejstvuje. Ljudsko delo tu struji strujama prirode, i to je najviši stepen do koga ljudska uspeva da dođe. Skulptura Posejdona, Atine i Hermesa, Hermesa koji izlazi u kočijama iz mora, ona Triju sudbina i Seleninog konja, sa Partenonom, ne kazuje li zbivanje same prirode na ljud-

O UMETNIČKOM

njima biti znači biti u prirodi, biti u radosti njenog stvaranja. Hegel će to ovako da izrazi: »Umetnost je duh koji prodire kroz materiju i prema svojoj slici, preobražava je«. Preobražava je u drugome gradivu, i stoji prema njoj, na ljudski način, paralelno.

Ma koliko ta paralela bila senka, senka prirode i senka duha, ona je jedan uspeh, jedna pobeda, i to ne sasvim mala. I ovakva, ona je »obziljan« stvar: ona je prvi i najinteligentniji oblik istimog (Kroč u »Sintesi i istor

deset pesama BORISA PASTERNAKA

* * *

Zivot — sestra moja — i sad razliveno
Ko prolećna kiša razbi se o sve.
Al, gundajući, ljudi grizu eno,
Obazrivo, ko u ovsu zmije te.

Stariji imaju razlog za to pravi.
Al tvoj je, besumnje, smešan razlog taj:
Što travnjak i oči bura zaličavaju,
I vlažnom rezedom zamiriše kraj.

Što u maju, kada i vozni red čiji,
Kamšinske pruge, čitaš — a on pravo
Izgleda od Svetog pisma ogromniji
Makar ga stalno s nova iščitavo.

Što — čim salašarke zalazak oblije —
Dok se guraju po nasipu tamnom —
Ja čujem da moja stanica to nije.
I sunce, seda, saoseća sa mnom.

Ponavlja se, kada treći put zazvoni,
Opšte izvinjenje: nije ovde, ne...
Mene pod zavesu zaparna noć goni,
Dok sa stepenica — stepa zvezdi gre.

Trepće se, al negde i u san se tone.
I fata morganski moja draga spia.
Dok se moje srce ruši niz perone.
I kroz vagon — stepom rasipa i bdi.

1917.

* * *

Ne kao ljudi, ne bogoveino.
Ne uvek, dvaput za jedan vek
Ja sam te molio: razgovetno
Ponovi tvoračkih reči jek.

I tebi smesa ta već ne prija.
Otkrića i ljudskih beda sto.
Pa kako ćeš da sam srećan i ja,
S čim bi jeo ti zemaljsku so?

1917.

U šumi

Livade jare ljubičaste pletu.
Skupljo se šumom katedralni mrak.
Šta mi to osta da ljube u svetu?
On sav bi — vosak, mek pod prstom, lak.

Postoji takav san: ne spaš, ali
Tek žudiš za snom — čovekom od sna,
Kome kroz san još trepavicom pali
Po crno sunce ispod kapka dva.

Plovi zrak. Leti gundelj svecišcavci.
Kraj lica minu staklast vilin at.
Šumom se puno svetljanju javi:
Ko pod pincetom satara uz sat.

On, kao zaspa, zvuk sata ga svlada,
Dok gore, gde je opor cilibrar —
Sat najtačniji navijaju sada
Proverivši i vreme uz svoj žar.

I pronose ga, igle drmajući,
I seju sen i muče, buše mrak
Jarbolini — što će uzdignuto ući
U plav brojčanik, u dan već nejak.

Ko da oblače sreća drevna što je,
A šumu boji sunčev zalazak.
Srećni ne motre na sat, al to dvoje
Izgledato je tonu u san lak.

1917.

Proleće

Iz ulice sam gde se topola čudi,
Gde se dalj plasti, dom boji pada svog.
Gde vazduh plav je ko zavežljaj hudi
S rubljem — iz bolnice otpuštenoga.

A večer — prazna, ko priča presečena,
Napuštena od zvezda i bez kraja,
Uz nedoumici na hiljadu zena
Sasvim bezdanih i bez izražaja.

1918.

Petlovi

Svu noć se voda muči, ne odmara.
U ulju lana dažd do jutra vri.
I pod poklopcom modrim ključa para:
Puši se zemlja ko u loncu šči.

Stresajući se, kada skoče trave,
Ko će rosi da naslika moj strah
U času kad se prvi petli javi,
Z njima drugi, zatim svi u mah.

Odvajajući vreme po imenu,
Naizmence zovuć mrak u njemu —
Proricave oni i promenu
Kiši, zemlji, ljubavi i — svemu.

1923.

* * *

O, da sam znao da je tako,
Još na početku svom ranije:
Da stih sa krivlu guši lako,
Navre na grlo i — ubije.

Ja bih se šala tih odreko —
S tom pozadinom — istog maha.
Početak beše još daleko,
A radoznalost puna straha.

Ali ta starost, poput Rima,
U zamenu za laž vodviljsku,
Neće od glumca tekst što ima,
No pogibiju punu, zbiljsku.

Kad osećanje pesmu daje
Ono na scenu roba šalje.
I sva umetnost tu tad staje.
A tle, sudbina — dišu dalje.

1931.

Hmelj

Pod raketom, koju bršljan skriva,
Sklanjamo se mi od nevremena.
Naša leđa ogrtaju pokriva,
Ti si mojom rukom ovijena.

Prevarih se: ovo žbunje nemo
Ne pokriva bršljan, no hmelj neki.
Zato bolje daj mi da prostremo
Ispod sebe taj ogrtaju meki.

1954.

* * *

Nije lepo znamenit biti.
I ne podiže to u vis.
Ne stvarati arhivu, niti
Drhtati uz svoj rukopis.

Sav sebe dati cilj je rada.
A ne ni uspeh, buka ta.
Bruka je biti ništa, a da
Usia o tebi zbole sva.

I živeti bez samozvanstva
Da na kraju krajeva svih
Privučeš ljubav svec prostranstva
I zov budućnosti čuješ tih.

Ostavljati razmaka belog
Van harlige — u sudbini.
I poglavljaju života celog
Beležiti na margini.

I u neznanost uroniti
I svoj korak skriti u njoj —
Kao predeo neki biti
Kad ga sakriva magli sloj.

Drugi će po živome tragu
Po stopu preći tvoj put, znam.
Od poraza pobedu dragu
Ti nemoj da odvajaš sam.

I ne smeš se odreći niti
Jednog delića lika svog.
Već moraš biti živ i biti
Sav živ do puta svršenog.

1956.

Zlatna jesen

Jesen. Čudesni dvori
Otkruti za vidik svima.
I proseći u gori
Okrenuti jezerima.

Ko na izložbi slika:
Sale, sale, sale, sale
Jasena i jasika,
Nevideno ozlatale.

Lipa, s krugom svečanim,
Ko venac na mladencima.
Lik breza pod venčanim
I providnim velovima.

Zemlja je sahranjena
Pod lišćem jarkova, jama.
Zgrade, sred žutog klena,
Kao usred zlatnog rama.

1958.

U septembarskojgori
Stoje stabla par do para
I smiraj im po kori
Ostavlja svoj trag jantara.

Ni u jarugu stati
Da to ne otkriješ svima:
Lišće će zašuštati
Od noge, pod koracima.

S kraja staze odjeće
Eho sa neke strmine
I — ko višnjevo — veće
Zgrušava se sad i stine.

Jesen. Ugao stari —
Knjiga, očeće i sprava,
Gde katalog tih stvari
Već i studen prelistava.

1959.

Nobelova nagrada

Propadoš, ko zver što gone.
Gde su ljudi, zrak što seni?
Za mnom je šum hajke one,
A prolaza nigde meni.

Rub ribnjaka, šuma huda,
Izvaljeni zimzeleni.

Put presečen odasvuda.
Svejedno je sada meni.

Šta učini ti podlaće?
Ti ubico kog se boje?

Ja naterah svet da plače
Nad lepotom zemlje moje!

Ali i tako, blizak grobu,
Ja verujem da će biti

Jedno doba, kad će zlobu
Duh dobrote pobediti.

1959.

Preveo s ruskog

Stevan RAICKOVIC

stvaranju

Branko
LAZAREVIC

krv i koji nema duha. A IMA GA; ima ga drugojačje. Eno celog Luva punog slikarskih izraza, i sve to nije pravi vazduh, ni prava flora, ni prava fauna, ni pravo nebo, a kao da su pravi. I eno Abila i Hamleta i Fausta koji su živi kao da su živi, i tako živi da mi je Hamlet življ i od života. Njegovo telo je reč, njegova krv struji pomoći reči, i kreće se, govori i diše preko reči, i reč je sve to tako za menila kao i da nije izvršena takva razmena i promena.

U umetnosti živimo kao u stvarnom životu. Život se pretvorio u mermur, u boju, u reč, u pokret, u tonski poredek koji znači ponovno radnje i stvaranje života spermom duha. Plaća se, raduje, ushićuje, ljubi, mrzi u ovome novom životu kao i u ovome sa pravom krv i sa pravim ljudskim mesom. U tome je veliki značenje umetnosti. Ono znači »drugo«

stvaranje čoveka i života. To je najviša »pobeda« čovekova i njegovo stvaranje Adam i Eve. U umetnosti je čovekova »Knjiga postanja«.

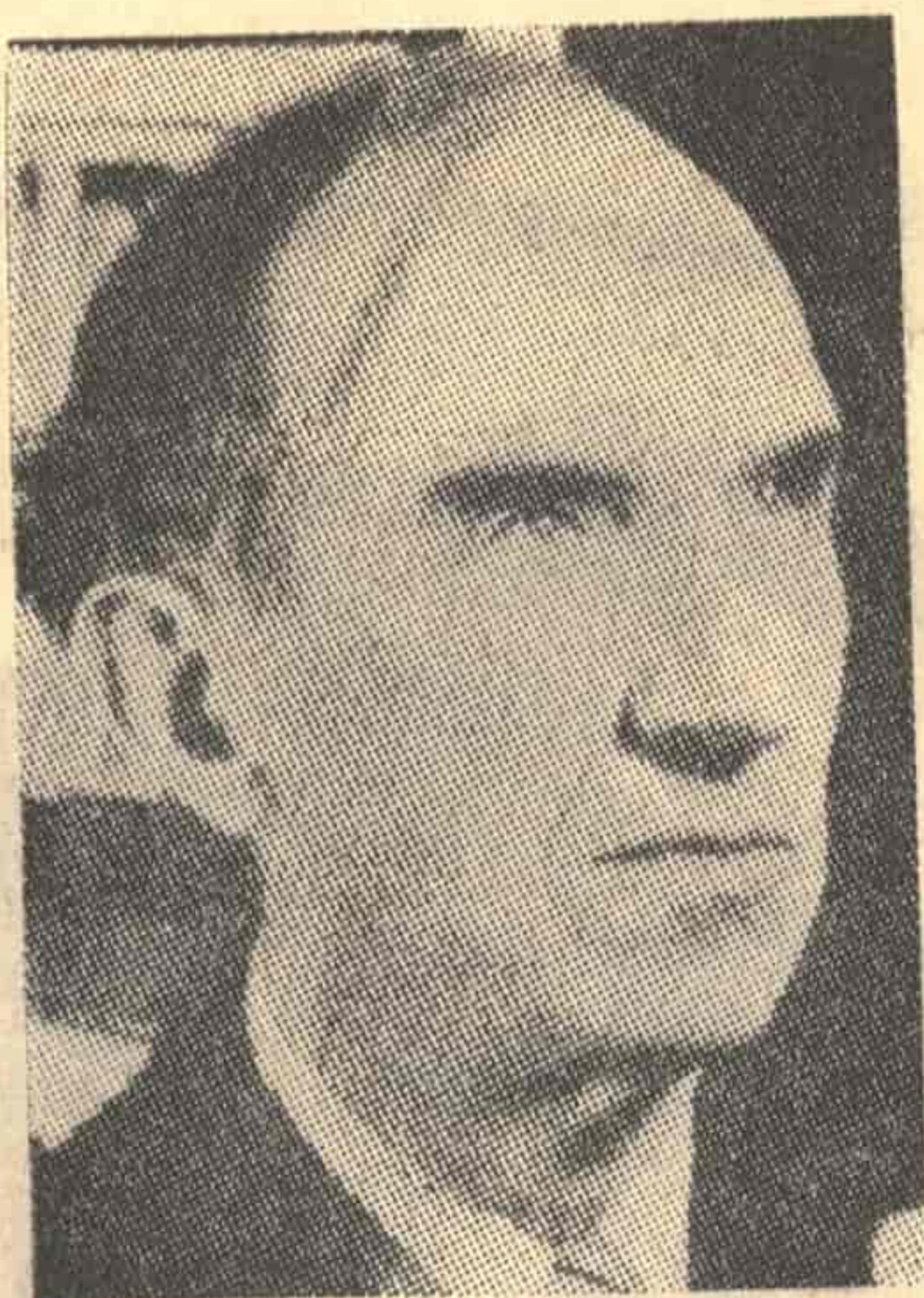
I tako mi živimo, na veliku radost čovekovu umetničkim životom kao pravim životom. Puni smo u sebi Abila, Hektora, Rame i Rrjune, Hektre, Edipa, Don Kihota, Harpagona, i Hrista i Adama Mikelandelović, i apostola Matije Baha, i Sigrida Vagnera, i Koleona Verokijevog.... Biblioteke su pune duhova, i muzeji, i katedrale i pozorišta, i tu se »igrat život koji nam zamenjuje ovaj od mesa i kostiju. Tu su sunca i meseci i zvezde, cela priroda i ceo kosmos i celo čovečanstvo. Tutmosi, Alkibiadi, Cezari, Napoleoni kreću se kao živi i produžuju svoj život, svoj drugi život, kao da su još živi. Umjetnost je tu, na svoj način, pobedila i smrt. Ti mrtvi su živi, ovapločeni su. Njima je udahnutu »drugu« plot. Otuda je a s longa i a eterna. Ona »pobeduje« prirodu i život. Jeste, sve je to »podražavanje«, sve je to »kao bajagi«, i sve je to, da se poslužim Platonom (»Država«), »jedna vrsta zadovoljenja, i ne

ozbiljan posao«, ali je to, ipak, život, i u njemu se na ovaj način, način zadovoljenja, živi. To sve nije stvarno biće jedne stvari i jedne pojave, ali je to, ipak, biće, umetničko i umetničko biće. To je ljudsko stvaranje. To je izgled stvari, to je tačno, ali izgled koji liči na život. Tu se gleda, tu se živi, diše, čuje i oseća preko reči, tonova, pokreta, boja, mermura, i u svemu tome kao da ima ljudskog. To je ideja koja zamenjuje život, i ta zamena, izmena i promena je naša »pobeda« nad životom. To je život u drugom gradivu. Tu, u ovoj biblioteci i, tamo, u onom muzeju, mirno se odmaraju duhovi, telesa, ideje, saznanja: cela jedna prošlost tu »živi« na drugi način od načina života i prirode. I sve je to, na ljudskome planu, jedna apokalipsa prirode i čoveka. Ta stvar, zbilja, nije ozbiljna, ali je ona, koliko je to u ljudskoj moći, ipak, jedan od naših najozbiljnijih napora i naša najuspelija »pobeda« i prirode i čoveka; pobeda i radost.

U ovome svetu, u kome se sve ruši, umetnost (kao i nauke), pokušaji su zadržavanja od rušenja i pokušaji su »stvaranja«. To daje izvesno značenje našoj sudbini u svetskom čudu, i izvesno potvrđivanje ljudske snage i vrednosti.

Žil

Sipervjel

Dragi gospodine, obracate mi se sa molbom da napišem pismo-predgovor? Uvek sam živeo van svih pesničkih škola i normi, slušajući samo svoja sopstvena osećanja i umutrašnje imperativne. Da odredim svoju poziciju? Sta bili mogao da dodam svojim pesmama ja, koji ih se nikad ne održem. Moj vlastiti komentar mogao bi jedino da suviše uprosti, pa prema tome i da izneveri utisak koji treba da proizvede. Ne trudimo se da stvaramo trajne tragove na vodi. Moja pesnička umetnost sadržana je u mojim pesmama. Ne bili želeo da je formulirao drugačije. Neko je rekao da sam omalovažavao formu. U svakom slučaju nije to bila moja namera. Možda sam samo mislio da svaka pesma treba da bude izuzetak od pravila i da forma pesme mora uvek da bude nova, neponovljiva. Mogu li da izrazim svoje težnje? Želeo bih da u budućnosti mogu potpunno da se odrekнем spoljnog sveta, koji ču i onako sigurno uskoro morati da napustim. Vas, neocenjivo svetlo sunca i meseca i krajolike voljene Zemlje molim, budite mi potpora!

Pismo Žila SIPERVJELA Zbignjevu BJENKOVSKOM

Pesnik

*Ne kročim uvek sam na dno samog sebe
i povlačim za sobom više no jedno živo biće.
Svi koji budu ušli u moje hladne šipje
veruju li da će izići otud, ma za tren?
Gomilam u svojoj noći, kao brod što tone,
u neredu, putnike i mornare,
i gasim svetlu u očima, u kabinama,
postajem prijatelj velikih dubina.*

Sunce

*Sunce, tvojim dronom mali čovek minu,
ti stavљaš pred njega potrebnu daljinu.
Da l saznačeš ono što on misli, sanja?
Ah! i ti si hrhko, i bez smilovanja,
ti što noć tek imas za brazdu, za pad.
A možda i sam Bog deli našu glad,
možda svi ti živi i mrtvi što blede,
parcad su njegove neizmerne bede,
Bože koji zoveš, Bože kojeg zvaše,
ko nemirni šumor čiste krvi naše.
Sunce, ja sam srećan i bez odgovora,
dovoljan je tvoj sjaj što stija vrh gorja.
Oko sebe tražim tebe vredan poklon
kada bих uspeo da voliš napokon
jednog zimskog jutra čutinju svog prisustva,
il taj svod čita si margerita pusta,
al srce je slabo pod košću, bez glasa.
I žudeći stalno da uz tebe stasa,
stalno na dva mračna prsta do tvoj sjaja,
onog što ga neće moci da napaja.*

Ptica

*Ptico, šta tražiš, letkajući nad mojim knjigama,
sve ti je strano u ovoj uzanoj sobi.
Ja ne znam tvoju sobu i daleko sam od tebe,
nikad ne napustiš svoje šume, ja sam na drvetu
gde sam skrila svoje gnezdo, shvati drugačije
sve što ti se zbirava, zaboravi pticu.
Al ja vidim ovde tvoje kandže, tvoj klijun.
Nesumnjivo možeš da smanjuješ rastojanje
ako su me tvoje oči naše to nije moja greška.
Pa ipak ti si ovde jer mi odgovaraš.
Odgovaram zbog većnog straha pred ljudima
hranim svoje mlade, nemam drugog zadovoljstva.
Potajno ih čuvam u najmravnijem ugлу drveta
što mi se učini načičkan ko jedan od tvojih židova.
Ostavi me na mojoj grani i čuvaj svoje reči
bojim se tvoje misli ko puščanog zrna.
Smiri svoje srce koje me sluša pod perjem.
Al kakav užas skrivaše tvoja mračna blagost
Ah, ubio si me, padam sa svoga drveta.
— Treba da budem sam, čak i bez pogleda ptice...
Al pošto bejah daleko, u dnu mojih velikih šuma!*

Zaboravno pamćenje

*Kako stvorit ružu od svega zaborava,
da povratku budu odlazjenja naša?
Od pobegnih ptica ni jedna što spava,
a mrklina stabo zoru oponaša.
Slušaj me, primarni obraz iscrpeni,
oslobodi smelo svoga srca let,
da pamćenje naše igra se u seni
noseci nam opet živih boja svet.
Hrast postaje stablo i sene, dol cveća,
i zar oči naše rastu na toj vodi?
Nek se do vidiška cela zemlja seća
i zar oči naše rastu na toj vodi?*

*Pamćenje, sumračno čedo koje gledam
koliko dopušta lik prolazni jedan...*

Preveo Kolja MICEVIC

NEŠTO ZABAVNIJE
NEGO MATERIJALNI
RAČUNI! ---

KARIKATURE U OVOM BROJU IZRADIO JE KNJIŽEVNIK SLAVKO KOLAR

REVUE ROUMAINE

O specifičnosti rumunske književnosti

VEC DUZE VREMENA na stranicama rumunske štampe vode se opštine diskusije o karakteristikama koje su specifične za rumunsку književnost i umetnost. O ovom problemu raspravljaljao se i u prošlosti ali ne sa pozicijom istoričnosti i dijalektičnosti. Bukeštanski časopis »Revue roumaine«, koji je namenjen inostranim čitaocima i štampana se na četiri svetska jezika, u svom poslednjem broju doneo je odgovore nekolice kritičara o problemu nacionalnog i univerzalnog u rumunsкоj književnosti i umetnosti. Kritičar Jon Biberi, ukuazujući na složenost i težinu ovog pitanja, kaže da specifična kultura jednog naroda određuju geografski, istorijski i kulturni uslovi, a ona se ogleda u stavu prema velikim pitanjima ljudske egzistencije: prirodi, životu, ljubavi, smrti. Specifika rumunske kulture, a u tome se slažu i drugi, jeste u čvrstoj povezanosti između narodnog duha i kulture, folklora i umetnosti. Semoga, zbog svog geografskog položaja Rumunija je pretrpela uticaj kulture i Istoka i Zapada. Istoričar književnosti Šerban Čokulesku smatra da se osnovna karakteristika rumunske književnosti sastoji u sposobnosti da asimiluje novo menjujući svoj prirodniji duh. Književnost se odlikuje osećanjem mere, unutarnjom ravnotežom i mirnim hvatanjem ukošćat sa svim preprekama. Akademik Aleksandru Dima, direktor Instituta za istoriju i teoriju književnosti, vidi u ovom problemu dva aspekta: sadržajni i formalni. Sadržajni aspekt obuhvata prirodne običaje, folklor i

istoriju. Dima navodi kao karakterističnu za rumunsко narodno stvaralaštvo rasprostranjenu baladu »Miorica«, koja je originalna i autohtona. Dima ističe kod jezika, kao formalnog aspekta, njegovo bogatstvo i veoma veliku muzikalnost. Opšta karakteristika rumunske književnosti i umetnosti jeste zdravi realizam. Pokušaj da se stvari neki posebni rumunski misterijam prepreči je krah. Latinsko poreklo rumunskega naroda ostavilo je u nasleđu osećanje ravnoteže i umerenosti, a istorija mir i vedrinu pred prevrtljivim licem sudbine. A to se vidi u rumunskoj književnosti. Pesnik Stefan Aug. Dojnaš ukazao je na opasnost da strani uticaj može stvoriti literaturu koja ima formu ali je bez sadržaja. Međutim, on je naveo neka imena rumunskih simbolista i nadrealista koji su i pored stranog uticaja sačuvali nacionalni kolorit, koji su stvorili ravnotežu između nacionalnog i univerzalnog. Kritičar Aleksandru Oprea kaže da trezvana jasnost uma karakteriše narode Sredozemlja, kao i rumunski narod koji je kroz istoriju spokojno, mudro a ponekad i ironično podnosiо udare sudbine. Duboke naslage emocionalnosti i realizma karakterišu rumunsku psihiku. Rumunska književnost nije imala svoju renesansu, a moderna je stvorena u doba romantizma. U prošlosti karakterističan je bio kontemplativan tip junaka a danas sve više ulazi u prvi plan aktivni tip junaka.

Velimir Kolundžija

RINASCITA

Hipotetična biblioteka

IZUZETNO ZANIMLJIVA i uspela anketa nedeljnog lista KP Italije »Rinascita« nastavlja se i dalje u nizu odgovora iz pera uglednih pisaca, među kojima se po pristupu i tretmanu teme naročito ističe napis Italija Kalvina »Hipotetična polica«. Na samom početku svoga teksta Kalvino ponavlja pitanja redakcije: »Ža koga se piše roman? Za koga se piše pesma?« i odmah u sledećoj rečenici odgovara: »Ža osobe koje su već čitate druge romane i druge pesme. Jedna knjiga se piše zato da bi se mogla staviti uz ostale knjige, da bi došla na jednu hipotetičnu policu koju bi samim tim na izvestan način izmenila, izbacujući sa njihovog mesta neke ranije postavljene knjige ili ih potiskujući u drugi red, a neke druge opet dozivajući iz drugog reda u prvi svojim prisustvom.« Na ovom mestu Kalvino proširuje svoj prvobitni odgovor: »Ža osobe koje su već čitate druge knjige, jer knjige koje se nalaze na hipotetičnoj polici pripadaju svim oblastima realnosti i kulture. U različitim epohama i društvenim uređenjima knjige na polici mogu imati različite karaktere, što Kalvino ilustruje primerima iz najnovije italijanske istorije: u periodu od 1945. do 1950. jedan novonapisani roman bio je ulagan u biblioteku koja se sastojala pretežno od političkih ili istorijsko-političkih knjiga, obraćao se čitocu zainteresovanom prvenstveno za političku kulturu. Od 1950. do 1960. nju zamenjuje biblioteka koja se prenashodno sastoji od »estetskih« knjiga koje se bave uglavnom istim onim problemima kojima se bavila evropska literarna dekadencija: između dva rata, biblioteka koja više ne pomaze čitocu da shvati što se događa oko njega, dok mu je ranija politička biblioteka u tome pomagala, ali vrlo jednostrano i usko. Od 1960. međutim, užima sve više maha nova revolucija svesti u kojoj obilnost informacija koje svakodnevno dobijamo o realnosti prevažlazi sve što smo ranije mogli i zamisliti, i usled vrlo kompleksne međupovezane

sti fakata koji se tretiraju današnja biblioteka — sastoje se od knjiga iz svih mogućih oblasti koje se dotiču suštinskih pitanja a koje, u odnosu na literaturu, nastoje da ovu svedu i razlože na njene osnovne motive i elemente i time pre da posvedoče ukidanje literature nego da obećaju njen dalje razvijanje. Literatura danas najviše živi od vlastite negacije: pišu se romani za čitaoce koji će pomoći njih shvatiti da ne treba više da čita romane, tako bi glasila moderna varijanta odgovora na pitanje: za koga se piše?

Zatim Kalvino prilazi problemu s druge strane: dosadašnje rezonovanje podrazumevalo je obrazovanog čitaoce koji se nalazi po svojoj svesti i inteligenciji na visini literature koja mu se nude. Na drugoj strani, realnost sve više nameće problem kulturnog raslojavanja koje preti da produži tradiciju raslojenosti na društvene klase od koje uostalom i potiče. Taj problem jednako je prisutan i opasan i u kapitalističkom i u socijalističkom sistemu, pa i u onome koji je još uvek kolonijalan ili polukolonijalan ili je do juče takav bio.

Drugo pitanje tiče se podele sveta na kapitaliste i proletarijat, na imperializam i na revolucioniju; još jednom, za koga piše pišac? Odgovor: piše za obe strane. Svaka knjiga, ne samo beletristika nego i »namenjena« knjiga, čita se na obe strane: kod onih kojima je namenjena i kod neprijatelja njihovih. Neprijatelji mogu iz nje isto tako dobro da uče kao i prijatelji (čak i kad su u pitanju knjige naikonkretnije revolucionarne propedutike, od »Kapitala« do priručnika za vođenje gerilskog rata). A istorija književnosti, posebno najnovija, poznae niz slučajeva u kojima su »revolucionarni dela bila od buržoazijske prihvaćena, prisvojena i neutralizirana.

Prva je dužnost literature da shvati da je nena politička težina minimalna, njen uticaj na ishod borbe minimalan i da ona zapravo jedino može da pomogne da se ta borba podigne na jedan viši nivo svesti. Taj nivo može u određenom trenutku bi-

IZLOG ČASOPISA

ti povoljan za revoluciju ili za reakciju, to najmanje zavisi od onoga koji piše knjigu: knjiga jednog reakcionara može na odlučujući način da potpomogne jedan revolucionarni čin, ali je moguće i obratan fenomen. Delo koje je

stvarano s namerom, da bude revolucionarno može takvo postati samo u toku svoga daljeg angažovanja, često po svojem zadočenjem i indirektnim efektima.

Tvrtko Kulenović

SAVREMENIK

Davičove »preventive slobode«

FEBRARSKI BROJ ovog beogradskog časopisa donosi, između ostalog, tri eseja o drami. Momo Kapor govori o radio-drami, Svetozar Vlajković o odnosu pisci i pozorišne tradicije, dok se Milan Topolovacki bavi dramskim dečom Velimira Lukića. Dragi M. Jeremić ovim brojem završava svoj pregled filozofije kod Srbija. Pored više poetskih i kritičkih priloga, najveću pažnju privlači »Sa vremenika« rubrika »Ljudi i ideje« i u njoj članak Predraga Palavestre »Davičove »preventive slobode«.

Clanak »Davičove »preventive slobode« je odgovor Predraga Palavestre Oskaru Daviču na njegove članke objavljene u prva dva ovogodišnja broja lista »Komunist« u kojima je Davičo komentario razgovor koji se na tribini »Savremenika« vodio o tradiciji. U svome odgovoru Daviču Palavestra, između ostalog, kaže: »Do sada sam više puta doživeo da me, služeći se raznim izgovorima, Oskar Davičo i javno i tajno napada i naziva svakojakim pogrdnjim imenima samo za što prema njegovom književnom delu imam uzdržan i kritički stav. Prvi put on je to učinio pre ravnopravnih petnaest godina, kada mi je, zaštiteni autoritetom ondašnjeg poluzvaničnog časopisa »Nova misao«, u kome je predavao voditi glavnu reč, kao savremenski otpadnici, koji su se stavili u službu mračnih sila, odguravati od savremenosti i predstavljati reakcionarima.« Palavestra zatim dokazuje svu apsurdnost Davičeve formalno logičke besmislice da kritički realizam u literaturi nema svoga mesta pošto književnost u socijalizmu ne treba da se bavi onim temama i motivima koji se koriste u drugim umetnostima, kao što je, recimo, film.

»Nastojeći da negira značenje tradicije u formiranju sa vremena svesti, Davič je doslovno kaže: »I dok je reč o tradiciji, lteo bih podsetiti naše tradicionaliste da ako je važno sećati se, važnije je u meti zaboraviti od zapamećenog, ali da je važnije od svega toga umeti predosećati«. Budući da u svojoj biografiji i svom javnom i književnom radu — nastavlja Palavestra — nemam šta da tajim i nestrljivo utpravam u zaborav, ja ni je najljepših razloga ne bih mogao da prihvatom taj čudnovati stav, koji mi je utoliko više zagovetan što zaista ne znam kako Oskar Davičo, kao zakleti marksista koji svima deli lekcije, metafiziku predosećanja, naslučivanja i gatanja može da ceni više nego materijalističkih iskustava istorije.«

Nazivajući da negira značenje tradicije u formiranju sa vremena svesti, Davič je doslovno kaže: »I dok je reč o tradiciji, lteo bih podsetiti naše tradicionaliste da ako je važno sećati se, važnije je u meti zaboraviti od zapamećenog, ali da je važnije od svega toga umeti predosećati«.

... Nisan, srećom, jedini koga bi Davič, služeći se svim sredstvima, lteo da ukloni iz književnosti. U ovom zemljiji, među živima i među mrtvima, ima dosta ljudi od časti i ugleda koji su se našli, pod udarom Davičeve mržnje i prema kojima se, zbog davčićkih montiranih i lažnih optužbi, gajilo i gaji nepozorenje, koji su odgurnuti, zapostavljeni, učutkani ili zaplašeni. Napadajući svoje protivnike, Davič je uvek, isključivo branec svoje lične literarne ambicije, na jedan izrazito ždanovski način mešao književnost i politiku, i nikada nije napadao samo stavove svih neistomišljenika već i njihovo ljudsko dobro, nemanjstvo, ne prezaučujući ni od zahteva da im se uskrate osnovni izvori materijalne egzistencije. Pod udarom tih davčićkih montiranih i lažnih optužbi, pao je u razni pisci. Naičešće bes je ipak pao u glave pesnika i kritičara i to, bez sumnje, prvi zato što su, u svom razvoju, postigli Davičevog gneva njegova tvrdnja da mi danas u našoj prozi nemamo nastavak tradicije kritičkog realizma. To istina iz smučnih Davičevih rečenica može da se naslutи, ali i tu mogu da se otkriju pravilni razlozi Davičevog gneva. »Kao samozvani i umišljeni opunomoćenik društva za pitanje književnosti, koji u svojim mnogim književnim delima u »Radnom naslovu beskraja«, podjednako kao i u zapaženim poemama »Za borac 13. maja« daje jednu lažno idealizovanu sliku života. Davič je a priori odbacio mogućnost obnavljanja tradicije kritičkog realizma, smatrajući da u našem savremenom društvu nema i ne može biti ničega što bi se moglo podvrgnuti potpuknu kritičkog rea-

lizma, uz to još i tradicionalnog. Tu se, međutim, Oskar Davič luto prevario. Ma, kako se trudio da shvatim da je Davič možda potrebo da neprestano dokazuje svoju odanost i privrženost današnjicima, ne mogu da se otmem utisku da, u svom prilično tendencioznom izvrštanju može da bude sličan smeru, Davič bi izgledao heo da ga jerihonske trube slave i divljenja uveravaju u ono u šta više ni sam nije siguran. Kritičari i antologičari, među koje spadam i ja, podsećaju ga, s vremenom na vreme, da njegova književnost više nije ono što je nekad izgledalo da jeste i zato uvek posle novih antologija i kritičkih studija Oskar Davič paša u jarost i pokreće hajke i pogrome pise na kraju Pašavestra.

Pjesma skoro nostalgična

Mogao sam ostati tamo gdje zemlja
još mojim glasom odjekuje:
sada bih štajkovao sa svojim seljacima
bez zemlje i bez suza.

A mogao sam otiti u zemlje Sjevera
očima upaljenim
srcem bolesnim
vlakom ili morem.

Seljačkom vjerom krenuo sam na Istok.

No, sada nije važno šta je učinjeno,
šta sam odlučio, kako
sam rastao i kako hodao.
Jer mogao sam i ostati
uvijek nejak,
uvijek malen,
pomalj ljud
pod zemljom moje zemlje
pod nebom moga mora,
i uvijek kriv, kao što jesam.

Nije to nostalgija, ali bi mogla biti.

Bezazlena pjesma

Ovu pjesmu treba stampati masnim slovima
jer nije od ljubavi, koja vam se približava
svjetlim očima.

Ovu pjesmu treba čitati polagano i visokim
glasom

jer je svoj izgubila.

Slatka ta pjesma nije, a još manje naivna,
premda strpljenjem čista i lišena vedrine.
Pjesma ta pjesma nije
ona je slučaj za sebe
meni samom se smije.
Ovu pjesmu treba stampati bezuvjetno
jer nije poruka, još manje otkriće,
a tek je sjena blijeđa umorne ruke
porazenog pjesnika.

Stampajte ovu pjesmu: nikome zla ne čini!

Djevojačka darežljivost

Tri matora starca
sjede na klipi
žvacući gorke godine.
Gledaju kako djevojke
žvacu karamele
i nadimlju grudi, prkosne.

Djevojke su to playe
djevojke svježe u cvjetanju
zaljubljene djevojke.

Tri starca oronula
gorke svoje misli plijuju
i žderu se.

Međutim: darežljive djevojke
veselo pletenicama mašu,
usnice imaju crvene
a grudi ponosne.
Gledati ih, već je dar.

I na kraju

Cemu savršen biti?
Jos će uvijek iza mene ostati
nedovršena pjesma.

Noći dnevnik

Ja, Giacomo,
mogao sam ne imati to ime,
mogao sam se zvati Slavko, recimo,
ili se uopće ne roditi.
Silom ljubavi
sve sam prihvatio, čak
ovu samoučku.
Sad sebe potvrđujem iz dana u dan
taksenim markama, uvjerenjima, žigovima,
I kad bi se radilo samo o tome!

Mogao bih da ne nosim ovo ime, Giacomo,
mogao sam umrijeti i prije no što sam se rodio
da moja mati nije prihvati pokorno
taj zajednički bol ljubavi.
Sad moram čak potvrditi njezinu smrt
i to taksenim markama, uvjerenjima, žigovima.
I kad bi se radilo samo o smrti!

O životu se radi, majko moja,
i da se nade snagu za nove ljubavi,
za nova razočarenja.

Mogao sam ne zvati se Giacomo, ne roditi
se čak,
bilo bi svejedno, međutim,
u ratovima ljudi. Zato:
živim s toliko ljubavi
vidim s toliko gorčine.

Šta nam preostaje?

Izrekli smo sve riječi,
šta nam preostaje?
Svorili oblake i tišinu,
silazili medu mrtve;
kakvu bašku da sada izmislimo?
Ni sin me neće spasiti,
i njemu se živi.

i seli na kladu. Aleksa je krvanje, a oni su prijavljivali Čibuke.

»Cim sam se osvestio, upitao sam se: A POSLE OVOGA IMAS LI RASTA ŽIVETI, POPOVSKI? Nisam poimao zbog čega me je knjaz ovako unio, ali sam tek sada znao da je i to moralj jednoga dana biti, a moralj je tako biti zbog toga što me gospodar Miloš bejaše, kad sam k njemu došao iz Šapca, tako, zavoleo da me su i sinom nazivao. Nije se čak Tijatio ni kad su neke njegove milosnice spavale sa mnom, poklanjao mi hatove i nakit, vodio me je svuda za sobom i držao me je kraj svoje dece kao njihova učitelja, a ja sam se i tada osećao nelagodno, jer sam predosećao da će jednog dana Miloš svoju ljubav žeštikom mirnjom zameniti, pošto su se osećanja u knjaza našega naglo menjala.

Kada je Popovski napustio novosadsku gimnaziju, gde je najbolji dak bio i već nemacki i ruski kao srpski govorio, otac mu je pretio, otac mu je u Kulici govorio da ne fantazira, nego da školu završi, a onda otacštvo priskoci u pomoć. Ali Aleksa nije poslušao.

»Nisam poslušao oca«, pomisli Popovski, »kao što ne bih poslušao nikog, i ne kajem se zbog toga. Niko me tada zauštaviti nije mogao. Želja mi je bila da srce, pamću i hrašću služim otacštvo. I te svoje želje prvi put sam se setio u Topčideru dok sam dolazio svesti prevaleo preko klade. A kroz prozor su gledali činovnici i druga gospoda je sa uživanjem gledala moje uniženje i moje muke, jer je svima prevelika raniča knjaževa ljubav prema meni smetala. Svest mi je bila ojađena, ne od bolesti već od prazne glave i praznog tela. Svršeno je s mojom verom u nacion, pomislio sam. Tada sam ponovo čuo njegov smeh i otada se ne prestao pitam da li sam pri čistoj pameti ili nisam. STA JE NAROD, GOSPODINE POPOVSKI? pitao je davo, sedeci još uvek na platani koji raste ispred konaka. Iako sam bio licem okrenut prema tlu, mogao sam da vidim onoga koji mi se smejao. Još mi moj unutrašnji glas reče da sam najzad našao onog davola koga sam tražio celog života.«

»Tada je on sišao sa platana i sasvim mi je prišao, osećao sam onaj miris paklenog oginja i pomislio sam sa olakšanjem da se rasstavljam sa dušom. KO STE VI, pitaš sam. VEĆ SMO RAZGOVARALI O NARODU U VAS SOJ SOBI, GOSPODINE POPOVSKI, rekao je. ALI JA VAS NE ZNAM, branio sam se, ZOVEM SE TODALJ, reče on. ODAVNO VAS PRATIM, ALI SAM VAM SE TEK SADA JAVIO ZATO STO SAM VAM POTREBAN. Opisao sam se: JA VAS NISAM ZVAO. Bio je uporan: SEDEO SAM PORED VAS KADGOD STE U KULI I NOVOM SADU PISALI RODO-LJUBIVE PESME. KADA STE PEVALI O DUŠANOVOJ SRBIJI I O HRABRIM SRBLJIMA STO SU ZAMETALI BUNE PROTIV TURAKA I SLOBODU SVOJEM NARODU VOJEVALI. Ništa nije vredelo što sam kasnije sve te pesme spalio. Sedeci pored mene Todaj me je upitao znam li sad šta je to sloboda. Svaljen preko klade, licem okrenutim prema zemlji, udisao sam smrad koniske balege i taj smrad mi je prijao posle smrada onih koji su me tučili. Mislio sam o slobodi, to je on dobro znao, a Todaj je uživao gledajući me poniženog i skrhanog. On upita ponovo sa svojom groznom upornošću: ZNATE LI SAD, GOSPODINE POPOVSKI, STA JE TO SLOBODA ZA KOJOM STE IZ AUSTRIJE HRLILJ? A ja sam odgovorio da samo znam da mi se više ne mili živeti i da bih sada najviše voleo umreti, odmah na kladi, pa da me mrtvog bace psima, jer bolju sudbinu nisam ni zasluzio. Tada mi Todaj reče: ONDA STE SAZNALI ONO PRAVO, ONO STO COVEK MORA DA ZNA PRE NEGO STO NAPUSTI SVET. Upitam: STA SAM TO SAZNAO. A on mi reče: DA NI U STA NE VERUJETE, DA SE NICE-MU NE RADUJETE I DA U SVE SUMNJATE. Odgovorih: JA NE ŽELIM TAKO ŽIVETI. Na to će Todaj: ŽELITE SMRT? Ja: I TO OD-MAH. A Todaj blagim glasom: BEZ ŽURBE.«

Tada su batinaši srčili na Aleksinu glavu kofu prljave vode, koju su zahtili iz Topčiderske reke. Popovski tužno pomisli da njegova glava, za koju su žene govorile da je lepa, sve žene, pa i knjaževa kćer Jelisaveta, a knjaz i njegovi doglavnici da je umna, eto sada ta glava nije zasluzivala ni čistu vodu. Beketa i Šarengaća su ga uhvatili i zbacili sa klade. Šarengaća je rekao: SAD IDI! TREBA DA BIJEMO DRUGOGA!

»Pužeći domogao sam se korovljaka, gde sam ležao potrusku i čekao snagu. Tek preveć sam se dovukao do postelje. Niko mi nije smeo priskočiti u pomoć plašći se da time knjaza ne ozestoći, jer je gospodar zabranjivao da se pomaže onima koje je kažnjavao, makar oni pod batinama izdali. Reših da se obesim iste noći. Razmišljao sam gde cu naći konopac kad u mojoj sobi stupi Todaj. ZNAM STA MISLITE, reče on, ALI ČEKAJTE. Pitao sam ga šta da čekam. On reče: ONO NAJGORJE - Čudio sam se da nešto može biti gore od ovog. Todaj je pokušao da spusti ruku na moje rame, ali sam se i trgao i to ga je malo uvredilo. Zarzao je i ljeti rekao: NEČETE DUGO ČEKATI, GOSPODINE POPOVSKI, A DESICE SE ONO NAJGORJE I NIKO VAS NEČE ŽALITI, PA NI KNEGINICA JELISAVETA. Upitao sam ga ponovo šta to može gore od ovoga biti, ali je on odbio da mi kaže i nestao. Nekoliko dana posle toga stigla je u Topčider vest da mi je knjaz sve oprostio i da me vraća u Kragujevac na staru dužnost. Sad ja čekam najgorje i pitam se: Jesam li pri čistoj pameti, ako verujem da sam razgovarao sa davolom, a istina je da sam s njime razgovarao i da mu čak i ime znam. TODALJ.«

(ODLOMOK IZ ROMANA »SMRT ALEKSE POPOVSKOGA«)

PRIČA «KNJIŽEVNIH NOVINA»

sekretar i davo

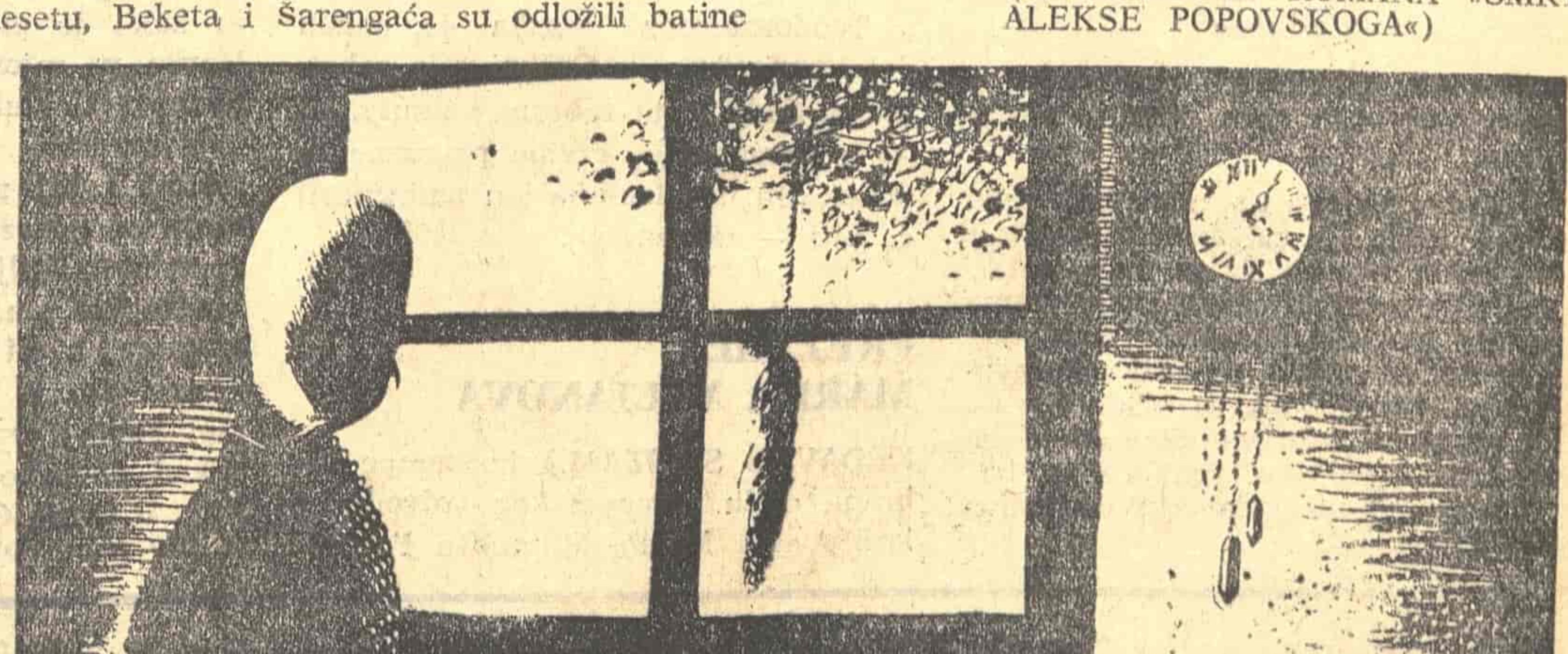
Zika
LAZIC

PEN BEZDELJIA DOSTIGLI BILI, POSLE SU U GOMILAMA DOHODILI PRED KNJIŽEVOG BRATA, GOSPODARA JEVREMA OBRENOVIĆA I BACAJUĆI SE NA KOLENA BOGORADILI ZA SVOJE POGRESKE, KUKA-JUCI IZ SVEG GLASA I POMINJUĆI DECU SVOJU. Đavo se smeškao: SAMO KNJAZ ZNA STA JE NAROD. Rekao sam: ONIMA OBIČAJ NA ZBOROVIMA UZVICKIVATI: »NARODE, SNAGO MOJA!« Đavo se zacerekao: A KO-LIKO JE PUTA REKAO DA JE NAROD STOKA BEZ REPA? To je bilo tačno, ali sam po-kušavao da opravdavam gospodara: TO JE NJE-GO SIJATELJSTVO UCINILO U LJUTINI NE MISLECI TAKO O SVOM NARODU. Đavo se cerekao odlazeći, a ja sam i dalje, šetajući topčiderskim stazama razmišljao o narodu. Šećao sam se gušenja bune u požarevačkoj nahiji, kada sam još bio u službi kod gospodara Jevremona Obrenovića. Iskali su od gospodara milost, a knjaza i njegovu braću su hteli ubiti i to su javno, izvikivali dok su se bunili i divljali. Seljaci sela Cerjaka nameravali su kmata ubiti samo zato što nije htio sa ostalima u bunt protiv knjaza pristati. Kuču su mu izgorjeli, domaćinstvo raznali, oblaporno pilili sa mlazevima koji su iz probušenih buradi isticali. Iz ovih su se njih sedamnaest na devojci, išta kmete kćeri, izredali. A kada je vojska sa Jevremom stigla onda ti isti seljaci su krive izmed sebe izbirali i gospodaru predavalali da čini s njima što mu je draga. A mnogi su molili da ih pobije odmah, pred njima, kako bi i oni u njihovim mukama uživali. A svi su bili krivi, samo su se dogovarali koje će proglašiti najkrvlijim kako bi se sa sebe grehove spiralili. Po tome se ne mogu ni danas posle pet godina njihovom lakovislenju načuditi. Ne mogu se načuditi tim ljudima koji više zverovima nego rodovima čelovečeskim priličuju.«

Popovski je ponovo seo za sto i pokušao da se priseti davora i njegovog lika, ali nikako nije mogao da ugusi sećanje na taj prekleti dan. Tek što je izšao iz sobe i zakoračio na stepenice, a neko od one dvojice ga je gurnuo s ledja i Popovski se skotrljao u avlju. Nije uspeo ni da se podigne, a oni su mu priskočili i povukli ga prema kladi, koja se nalazila pod platanom. Svezali su ga težnjavom uzicom tako da su mu kožu zdrali i skinuli pantalone, a potom i gaće. Tukli su ga brojeći glasno, u stvari izvikivali su brojke kako bi svi žitelji knjaževog konaka izšli na pendžere i posmatrati kaštigovanje, učeći se pameti i pokornosti.

»Da, tako je bilo«, mislio je Aleksa, »tako je bilo sve do dvadeset batine, jer sam posle toga prestao da osećam bolove, ali sam i dalje čuo njihovo glasno brojanje i njihovo izrugivanje mojih čistoj i beloj zadnjici. Da bi prekratili vreme, govorili su mi da bih beogradskom paši mogao postati najmiliji adžuvan. Tu, na domaku Beograda, govorili su da paša ništa drugo i ne zna nego po ceo dan rakiju da piće i igra se sa svojim mlađim ljubavnicima, svojim milim adžuvanima. Najednom sam prestao da razabiram njihove glasove, njihova područivanja nisu više dopirala do mojih ušiju, ali sam ponovo čuo njega — đavola. Sedeo je u platanovoj krošnji i smejavao se ne toliko mojim mukama koliko mom pojnenju, najzad bilo je onako kako je on želeo i to mu je više godilo nego da sam na mah pao mrtav.«

Kada je odbrojana i trideseta batina, a mora da ih je bilo bar pedeset, jer su se batinasi dvaput u brojanju kao to zbunjavali pa su moralni ispočetka, kako je i knjaz imao običaj pokašto tako postupiti dok onaj ne bi pod batinama izdahnuo, dakle kad su udarili i tri desetu, Beketa i Šarengaća su odlozili batine

ILUSTROVAO HALIL TIKVESA

